Stichting de Oude Kerk te Amsterdam
Beschrijving Binnenlandvaarderskapel en naastgelegen deel Noorderzijbeuk

door
A. van Rooijen

RESTAURATIE
VAN DE
OUDE KERK
TE
AMSTERDAM

1968

ARCHITECTEN: PROF. IR C. WEGENER SLEESWIJK EN D. VERHEUS

RESTAURATIE VAN DE OUDE KERK TE AMSTERDAM

BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

bladzijde :

1. BESCHRIJVING TOESTAND NA DE RESTAURATIE — 1 t/m 5

INTERIEUR
- a. Ruimte en constructie — 1
- b. Zerkenvloer — 2
- c. Beschilderingen — 2

ZOLDER EN KAPCONSTRUCTIE — 5

BUITENZIJDE — 5

2. ARCHIVALISCHE GEGEVENS EN TIJDSCHEMA — 6 t/m 26

B. Bijtelaar	- Uittreksels van Archieven,	vanaf	1421	6
B. Bijtelaar	- Aanvulling op de gegevens,	betr.	1474	7
B. Bijtelaar	- De Binnenlandvaarderskapel van de O.K.		1482	8
B. Bijtelaar	- Tweede aanvulling op de gegevens,	vanaf	1550	9 t/m 10
C. Commelin	- Beschryvinge van Amsterdam, enz.		1693	11
J. Wagenaar	- Beschrijving van Amsterdam		1765	12
J. ter Gouw	- Geschiedenis van Amsterdam		1886	13
Dr. I. H. van Eeghen	- Inventarissen der archieven,	betr.	1473	14
Dr. A. Noach	- De Oude Kerk te Amsterdam		1939	15 t/m 18
Dr. J. van Breen	- De geschiedenis van de bouw der Oude Kerk te Amsterdam		1949	19
H. Janse en P. Postma	- Dagboek betreffende vondsten bij de Restauratie Oude Kerk te Amsterdam	1955 -	1963	20 t/m 22
H. Janse en P. Postma	- Maandelijkse rapporten aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg	1956 -	1958	23
Prof. Dr. J. J. M. Timmers	- Symboliek en Iconographie der Christelijke kunst		1947	24
	- Werken waarin de Binnenlandvaarderskapel niet wordt genoemd			25
	- Tijdschema van de gegevens			26

3. BESCHRIJVING VAN DE OUDE PRENTEN — 27

- a. Vogelvluchtperspectieven Corn. Anthonisz., Pieter Bast, Balthasar Florisz.
- b. Schilderij door Emanuel de Witte (Manke no's 49, 53, 61) ± 1660
- c. Gravure door Claes Jansz. Visscher na 1611

4. AFBEELDINGEN

Foto's

1.	Binnenlandvaarderskapel en Noorderzijbeuk	1965
2.	Voormalige steunbeer 30 van de hallenkerk	1955
3.	Muurstuk 67-31 met blindnis	1968
4.	Kapiteel Muurzuil 30, zuidoostzijde	1955
5.	Schraagbeeld punt 30 oost	1956
6.	Detail schraagbeeld punt 30 oost	1956
7.	Basement muurzuil 31	1968
8.	Nis in muurzuil 31 voor beeld Sint Jacob	1956
9.	Constructie trekbalkstoelen, muurzuil 31	1949
10.	Kapiteel muurzuil 31, zuidwestzijde	1955
11.	Schraagbeeld punt 31 west	1956
12.	Noorderzijbeuk, muurstijl boven kolom 4	1955
13.	Noorderzijbeuk, schalkbeeld boven kolom 4	1966
14.	Noorderzijbeuk, gewelfschotel	1956
15.	Binnenlandvaarderskapel, gewelfschotel	1956

16. Detail gewelfschildering westelijk veld 1965
17. Kapconstructie, spant III, oostzijde 1955
18. Steunbeerfragment tussen 74 en 75 1955
19. Steunbeerfragment en zijmuur latrine 1955
20. Fundering steunbeerfragment 1955
21. Trekken van paal onder steunbeerfragment 1955
22. Fundering steunbeer 74 1955
23. Voegwerk muurstuk 74-75 nabij steunbeer 74 1956
24. Noordgevel onder de waterlijst 1928
25. Noordgevel voor restauratie 1955
26. Binnenlandvaarderskapel en Hamburgerkapel 1957
27. Uitslag van de tracering op schot 1959
28. Huiszittenkapel raamtracering, C.J. Visscher na 1611
29. Noordgevel na restauratie 1959

Tekeningen:

1. Plattegrond Oude Kerk, schaal 1 : 300 1955
2. Detail plattegrond door J. Vingboons 1682
3. Fragment van plattegrond fundering Binnenlandvaarders- en Weitkoperskapel, Heilig Graf en Noorderportaal 1957
4. Fundamenten en muurresten buiten Binnenlandvaarderskapel en Noorderportaal 1955
5. Restauratieplan zerken Noorderzijbeuk 1956
6. Restauratieplan zerken Binnenlandvaarderskapel 1955
7. Schema gewelfbeschilderingen 1968
8. Opmeting gewelfschildering westelijk veld 1958
9. Opmeting gewelfschildering oostelijk veld 1958
10. Kapconstructie Binnenlandvaarderskapel, overzicht 1968
11. idem, vervolg 1968
12. Kapconstructie Noorderzijbeuk 1968
13. Kapconstructie Noorderzijbeuk, vervolg 1968
14. Restauratieplan raamtracering Noordgevel 1959

bladzijde :

B. BOUWPERIODEN 28 t/m 31

C. BESCHRIJVING VAN DE RESTAURATIE 32 t/m 35

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM

BINNENLANDVAARDERSKAPEL

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

1. BESCHRIJVING TOESTAND NA DE RESTAURATIE

1. BESCHRIJVING BESTAANDE TOESTAND NA RESTAURATIE

INTERIEUR

a. Ruimte en constructie

Deze kapel is de middelste van de drie noordelijke zijbeukkapellen; zij werd aan het einde van de 15de eeuw gesticht door het Gilde van de Binnenlandvaarders, in 20ste eeuwse termen te vertalen als binnenschippers.

Na de restauratie werd het oppervlak van de kapel tijdelijk in beslag genomen door een houten noodgebouwtje (foto no. 1) dat als consistorie en spreekkamer van de predikant dienst doet, zolang er door restauratie van het kerkcomplex geen beter geschikte ruimten vrijkomen.

Iets minder dan bij de Hamburgerkapel - die met de Noorderzijbeuk een muur gemeenschappelijk heeft, spreekt hier de ruimtelijke verbondenheid, die voornamelijk tot stand komt doordat de Noorderzijbeuk via de kapelruimte licht ontvangt, en bovendien door het in elkaar grijpen der gewelven.

Het bij de beschrijving betrokken deel der zijbeuk wordt in het westen begrensd door muurzuil 30 en kolom 3, en in het oosten door muurzuil 31 en kolom 5.

Het westelijk muurvlak van de Binnenlandvaarderskapel (foto no. 1) bevat een nis met spitsboog en een blindtracering, welke - met haar voorvlak gelegen in het vlak van de muur - is samengesteld uit twee rondbogen die samenkomen in een middenstijl. De aldus gevormde helften worden opnieuw doormidden gedeeld door stijlen, welke naar boven gaande samen een kielboog vormen waaruit een gestyleerde lelie ontspringt.

Het oostelijk muurvlak bezit een spaarnis (foto no. 3), welke met een spitsboog wordt gesloten, waarvan de noordelijke booghelft ongeveer op de hoogte van de geboorte wordt afgesneden door de noordgevel, zodat de nis geen zelfstandige noordelijke dagkant heeft.

De profilering van de westelijke blindnis is zeer ondiep en bestaat uit een kwarthol, dat met een bandje op het achtervlak van de nis aansluit. De profilering van de oostelijke bevat hetzelfde profiel, maar dan verdubbeld.

De scheidingsmuren met Hamburger- en Weitkoperskapel worden beide aan de zuidzijde beëindigd door een muurzuil. Ze bezitten een schacht welke geprofileerd is als een bundelpijler, met basement en kapiteel.

De kapitelen van beide muurzuilen zijn geheel verschillend uitgevoerd (vgl. de foto's 4 en 10), alleen het profiel waarmede de schacht wordt afgesloten is gelijk. Het hierboven gelegen bewerkte deel is bij beiden weliswaar in twee lagen gehouden, maar bij muurzuil 30 werkt het beeldhouwwerk als een versnippering die aan de oppervlakte van het blok blijft, terwijl bij no. 31 de bladranken meer van binnen uit met doorgaande lijnen zijn gevormd, hier en daar ajour. De dekplaat van kapiteel 30 is aanmerkelijk dunner dan die van no. 31, waarvan als nadere bijzonderheid nog vermeld moet worden dat - alleen bij het meest westelijke blok - het bovenste vlakke bandje nog eens met een groef wordt gedeeld (vgl. de beschrijving door Van Breen, blz. 19).

De basementen van beide muurzuilen vertonen eveneens belangrijke verschillen. Bij no. 31 bevatten de uit het achtkante blok oprijzende basementjes verschillende stereometrische figuren (foto no. 7), terwijl bij het basement van no. 30 de cilinder gehandhaafd blijft, (vgl. de beschrijving door Van Breen, blz. 19).

De noordgevel wordt grotendeels ingenomen door het raam dat met een gedrukte spitsboog is gesloten. Het wordt door een sterk geprofileerde, bij de boogaanzet gevorkte middenmontant, weer in twee spitsboogvormige helften verdeeld. De montant rust met een basement op de onderdorpel van het raam, een constructie die thans alleen vanaf het dak van de tijdelijke consistorie zichtbaar is. (De middenmontant van het raam der Weitkoperskapel heeft een soortgelijke oplossing).

Iedere raamhelft bevat drie montants waarvan de middelste bijna tot in de top van de boog doorgaat, maar er nog juist van wordt gescheiden door een kleine cirkel, waaronder de montant zich vertakt, de kantmontant raakt en daarna weer naar beneden en naar het midden afzwenkt, waardoor een hartvorm ontstaat waarvan de punt ontspringt uit de insnijding van een daaronder gelegen gelijkvormig hart van gelijk formaat (foto no. 29). De twee andere montants splitsen zich ter hoogte van de boogaanzet, zodat op dit niveau het rechte deel van het raam met vier ellipsvormige boogjes wordt gesloten. Aan weerszijden van de onderste hartvorm bevindt zich nog een visblaasmotief waarvan één zijde deel uitmaakt van de kantmontant van de spitsboog, terwijl de andere zijde samen met de zijdelingse begrenzing van de hartvorm een kielboog vormt. Visblaasmotieven en ellipsboogjes worden met een driepasmotief onderverdeeld. De vlieger welke boven de middenmontant overblijft, wordt in het midden door een montant gedeeld, welke zich eveneens vlak voor het bereiken van de top van het raam tweezijdig tot een hartvorm ontwikkelt, waarvan de punt weer in de insnijding van een lager gelegen hartvorm rust. De zijlijnen van het bovenste hart zijn sterk gebogen naar de toppen der beide raamhelften doorgetrokken, terwijl het overblijvende vlak met een visblaasmotief is gevuld.

De ruimte van de kapel wordt naar boven afgesloten door een eikehouten gewelf, waarop vaag nog resten van schilderingen te zien zijn, welke onder het desbetreffende hoofdstuk nader worden beschreven.

De overgang van het muurvlak 31-67 naar het gewelf wordt als gewoonlijk gevormd door een geprofileerde muurgording welke rust op een met kwarthol en rondstaaf geprofileerde natuurstenen lijst.

Bij het muurvlak 30-66 is de muurgording van grenenhout, eveneens rustend op een stenen lijst.

Voor een globale beschrijving van de kapconstructie waarvan de gewelfconstructie deel uitmaakt, zie men de Beschrijving van de Hamburgerkapel (blz. 2).

De muurvlakken 30-66 en 31-67 worden boven de muurzuilen 30 en 31 gekoppeld door een trekbalkjuk, terwijl van dezelfde punten zich eveneens jukken uitstrekken naar de scheidingsmuur tussen zijbeuk en middenschip boven de kolommen 3 en 5.

Boven ieder juk bevindt zich een gewelfgraat, voorzien van een peerkraalprofiel, terwijl boven de Noorderzijbeuk bovendien twee halve diagonaalgraten elkaar snijden. Deze graten zijn zwaarder uitgevoerd en bezitten drie peerkraalprofielen. Het snijpunt wordt afgedekt door een cirkelvormige gewelfschotel voorzien van acht lange gegolfde, en acht korte rechte stralen.

Ook de snijpunten van de gewelfgraten tussen de punten 30-31 en 66-67 met de nokgraat worden met cirkelvormige gewelfschotels gemaskeerd, respectievelijk voorzien van acht en vijf gegolfde stralen.

Beschrijvingen van de schotels vindt men onder het hoofdstuk Beschilderingen (c.).

Boven de punten 30 en 31 gaan de diagonaalbogen over in gebeeldhouwde schraagbeelden. Het oostelijke schraagbeeld boven muurzuil 30 rust op een natuurstenen console, welke deel uitmaakt van een eenvoudig geprofileerd muurzuiltje dat zonder basement rust op de dekplaat van het kapiteel. Het beeld wordt beschreven door Noach (blz. 18) en foto's no. 5 en 6.

Het westelijk schraagbeeld boven muurzuil 31 wordt gedragen door een op de dekplaat van het hoofdkapiteel rustende colonnet met basement en koolbladkapiteel (foto no. 9). De colonnet wordt op de helft van zijn hoogte gedeeld door een kapiteelachtige verbreding. Het beeld wordt beschreven door Noach (blz. 18) en Van Breen (blz. 19), foto no. 11 (voor restauratie).

De eerder genoemde diagonaalbogen, die in de top van het gewelf der Noorderzijbeuk samenkomen, vinden aldaar hun voortzetting in een graat met enkel peerkraalprofiel, welke rust op een blokkeel, ondersteund door een muurstijl, waarvan het bovenste gedeelte van een gesneden schalkbeeld is voorzien, dat beschreven wordt door Noach (blz. 17), foto no. 13 (voor restauratie).

Onder de gebeeldhouwde console die het beeld schijnt te dragen, verjongt de muurstijl zich tot een peerkraalprofiel, terwijl onderaan via een kapel even het oorspronkelijk balkformaat wordt hersteld, dat echter direkt onder dit punt weer wordt uitgekeept en voorzien van een gebeeldhouwde kop (foto no. 12). De muurstijl rust via een console op de dekplaat van het kapiteel van kolom 4.

Van de trekbalkjukken die het in deze beschrijving opgenomen deel van de Noorderzijbeuk begrenzen, zijn de jukken 30-3 en 31-5 geheel van grenenhout. De sleutelstukken zijn met een ojief beeindigd.

Alleen het juk 30-31 is van eiken en origineel, met uitzondering van muurstijl en sleutelstuk boven muurzuil 31. Ook hier eindigt het sleutelstuk met een ojief. Het originele exemplaar boven muurzuil 30 eindigt met een peerkraalprofiel, terwijl de overgang van het ondervlak naar het eerste schuine bandje dat tot de beëindiging behoort, is uitgeschulpt met regelmatig naast elkaar geplaatste gutsslagen.

De ribben van het vrije einde van dit sleutelstuk, dat voor het korbeel uitsteekt, zijn hier voorzien van een dubbele kapel, een zogenaamde banaan, waarin een roosje is gesneden.

b. Zerkenvloer

Daar de vloer van de kapel voorlopig in beslag wordt genomen door de Consistoriekamer, is er omtrent de zerken niets bijzonders te melden. Men zie tekening no. 6.

Het Binnenlandvaardersgilde bezat niet zoals de Hamburgers een aantal graven in het midden van de kapel in eigendom. Deze vormden hierin als buitenlanders een uitzondering. De graven in de Binnenlandvaarderskapel werden verkocht door de Kerkmeesters, eventueel aan mensen die een relatie hadden met het gilde, zoals Herman Willem Brunenzoon, maar in 't algemeen willekeurig.

De rij zerken tussen de muurzuilen 30 en 31 is vrij gebleven en men vindt hier het graf van Jacop Jansz. van Beresteyn, dat voor de datering van de kapel een rol speelde (Mej. B. Bijtelaar - De Binnenlandvaarderskapel van de Oude Kerk - 1955, 47ste Jaarboek Genootschap Amstelodamum, blz. 20).

Aansluitend op muurzuil 31 ziet men een zerk van Gobertangersteen, welke blijkens de vier kruisjes in de hoeken een secundair verwerkte altaarsteen is.

Omtrent het voor de Binnenlandvaarderkapel gelegen vak van de Noorderzijbeuk zijn geen bijzonderheden te melden.

c. Beschilderingen

Op het westelijk gewelfveld van de kapel zijn nog resten van een beschildering te onderscheiden.

Na het afkrabben van de olieverflagen is de tekening opgemeten door de beeldhouwer L. F. van Huisstede (tek. no. 8). Alleen het bovenste deel is bewaard gebleven, het onderste is bij de herstellingen van 1755-56 verloren gegaan.

Dit is ook de reden waarom het type van het in de schildering weergegeven schip niet kon worden achterhaald. De aard van de tuigage geeft geen uitkomst, omdat deze op vele verschillende typen werd toegepast. We herkennen een grote mast met fok en sprietzeil en een bezaansmast met Latijns zeil. Minder waarschijnlijk is het, dat er twee schepen zijn afgebeeld.

Aan de grote mast is met smeerrakken (via leuvers en mastlijk) het sprietzeil bevestigd. De spriet gaat achter het zeil langs. Ook de hoofdtouwen waarmee het zeil wordt gehesen zijn aanwezig. De mast is verlengd met een steng (vlaggestok), bekroond door een gestyleerde lelie en voorzien van een vaan waarin tussen de scheerhouten, behalve het wapen van Amsterdam, een raadselachtig gaand dier is weergegeven dat misschien een hermelijn verbeeldt; dit is namelijk 'om zijn ongerepte blankheid een symbool der zuiverheid' (prof. Timmers - Iconographie, no 1788).

Het sprietzeil vormt in de schildering de achtergrond van een voorstelling van Maria met de gestorven Jezus op schoot. Gezien het feit, dat de gestalte van Maria het achterlijk oversnijdt, is het waarschijnlijk de bedoeling van de maker geweest Maria en Jezus óp het schip te plaatsen, en niet als een voorstelling welke in het zeil is geschilderd, zoals in de 16de eeuw veel voorkwam. Een andere mogelijkheid is nog, dat de figuren vrij zwevend tegen een achtergrond van zeilen zijn gedacht.

Het schip heeft een bezaan (achtermast) met Latijns zeil. Bij dit uit de Middellandse Zee afkomstige tuig kruist de boom op ongeveer de helft van zijn lengte de bezaansmast. Het zeil is driehoekig van vorm, met de punt naar de boeg gericht.

Het schip wordt geflankeerd door twee omgekeerde losgeknoopte beurzen waaruit muntstukken vallen. Elke beurs wordt begeleid door enkele zwarte gothische letters, waarvan de betekenis niet duidelijk is. *) Mej. B. Bijtelaar suggereert in haar artikel Het Hoge Koor van de Oude Kerk te Amsterdam I - 55ste Jaarboek van het Genootschap Amstelodamum, 1963, blz. 28) dat er bedoeld zou zijn: 't Is al nyet.
De laatste twee woorden lijken wel juist, tenminste voor het bijschrift van de noordelijke beurs. Mogelijk, dat de zuidelijke door dezelfde woorden wordt vergezeld, maar in een andere schrijfwijze. De omgekeerde beurs komt ook voor als snijwerk aan een misericorde van een der koorbanken, echter zonder letters. Volgens mej. Bijtelaar zou het hier een illustratie kunnen zijn van de zegswijze: "Het geld wil uit de beurs".

De kleuren van de schildering zijn niet meer te onderscheiden. Beter is in dit opzicht de toestand van het randmotief van het veld, bestaande uit gestyleerde bloemen, waarin nog duidelijk resten van rood en wit voorkomen.

Ook het oostelijke gewelfveld bezat een schildering die na het verwijderen van latere verflagen zeer schematisch voor de dag is gekomen. De beschrijving dient hier dan ook de opmeting van de heer Van Huisstede te volgen, die de situatie in 1958 van nabij heeft kunnen opnemen, toen de caseïneverf nog wat vochtig kon worden gemaakt en daardoor beter zichtbaar werd.

De voorstelling omvat de zittende figuur van Jezus, met een plantaardig motief links en een zwaard rechts van het gelaat ter hoogte van de mond. Het betreft hier een weergave van het laatste oordeel, waarin lelietak en zwaard wijzen op barmhartigheid en rechtvaardigheid. (Prof. Timmers - Iconographie, zie blz. 24). De figuur rechts is vermoedelijk een knielende apostel.

Ook van deze beschildering is het onderste deel door herstellingen in de 18de eeuw verloren gegaan.

De versiering der graten is als bij de Hamburgerkapel uitgevoerd in gekleurde, schuin ten opzichte van de graatrichting lopende banden.

Zo is de beschildering van de westelijke strijkgraat tegen de noordgevel voorzien van banden in de kleuren zwart, groen, rood en wit in stijgende zin. De oostelijke strijkgraat vertoont de volgorde zwart, groen, wit en rood in stijgende zin, terwijl de schuinte der banden ten opzichte van het beloop van de graat meer liggend is genomen. Blokkeel, muurstijltje en console, waarop iedere strijkgraat uitkomt, zijn niet beschilderd.

De nokgraat is eveneens van banden voorzien, in projectie kepersgewijs geschilderd in de kleuren zwart, rood, wit en groen, gerekend van het raam af. Deze volgorde verandert na het passeren van de graat 30-31 en wordt: zwart, groen, wit en rood.

De graat boven het trekbalkjuk 30-31 heeft op beide zijvlakken een rood fond, waarop een tak met afgeknotte zijtakken met de kromming van de graat meegroeit en wordt omslingerd door een banderol, waarvan de van de tak afgekeerde zijde wit, de naar de tak toegekeerde zijde groen is geschilderd. De kleur van de tak, op afstand zeer moeilijk te bepalen, is vermoedelijk oker, een kleur welke bij alle in de kerk ontdekte schilderingen het minst resistent is gebleken.

De grenen muurgording waarop het westelijk gewelfveld doodloopt, is slecht schoongemaakt; hier bevinden zich nog resten wit en 18de eeuws groen.

Door de belichting via het grote raam is de beschildering van het trekbalkjuk aan de kapelzijde het best zichtbaar. Het vertoont okerkleurige bladranken in zwarte trek op een rood fond. Op het westelijke juk

*) De betekenis werd onlangs ontcijferd en luidt: Al nut - Al nyet, om de betrekkelijke waarde van geld te accentueren.

gaat dit motief op het zijvlak door over sleutelstuk en korbeel, maar niet over de muurstijl, welke rood is gekleurd.

De onderzijde van de trekbalk is op soortgelijke wijze beschilderd, met alleen dit verschil, dat het midden van de balk wordt aangeduid door een witte roos (zie blz. 24, derde alinea).

Het bladrankenmotief gaat van de trekbalk over op het gebogen vlak van beide korbeels. Bij het korbeel boven punt 30 schijnt de stengel te ontspringen uit een kandelaberachtige vaas, welke op een boek staat. Hieronder vertoont het vrije stuk van de muurstijl een op zichzelf staande beschildering, voorstellende (foto no. 4) een wit overnaads schip met witte zeilen (sprietzeil en fok). De mast en de spriet zijn oker gekleurd.

Boven punt 31 zijn muurstijl en sleutelstuk van grenenhout en hebben dus geen beschildering. Het korbeel echter wel, maar dit is zeer gebrekkig schoongemaakt. Het vertoont een zeer donker fond, waar de ranken uit een vaas schijnen te komen waarvan alleen de opening zichtbaar is.

De trekbalkjukken 30-3 en 31-5 zijn geheel van grenen.

De gekleurde banden op de diagonaalgraten zijn zeer moeilijk te onderscheiden; zwart, rood, wit, groen, lijkt de meest waarschijnlijke volgorde in stijgende zin.

De diagonaalgraten ontspruiten uit schraagbeeldjes. De mantel van de profeet boven muurzuil 30 vertoont nog resten van een rode beschildering, verder is geen kleur af te lezen. Van de console waarop het beeld staat - overigens zijn beide uit één stuk gesneden - zijn de vlakke bandjes rood, het hol zwart, en de zijkant van het blok geheel zwart geschilderd.

Bij punt 31 is eveneens de mantel van de profeet rood, de console vertoont ook hier rode vlakke bandjes maar het hol van het profiel is hier wit geschilderd.

De zijden van de nokgraat der Noorderzijbeuk vertonen banden, kepers in projectie, in de kleurenvolgorde zwart, groen, wit, rood, gerekend van oost naar west.

De graten 30-3 en 31-5 vertonen zeer flauw nog sporen van donkere banden, maar geen kleur.

Het schot van de 'insteek' van het gewelf der Binnenlandvaarderskapel in het Noorderzijbeukgewelf is deels 18de eeuws, deels uit 1957.

Het noordelijke deel van het gewelf der Noorderzijbeuk boven punt 30 bestaat bijna geheel uit 18de eeuws eiken schot. Boven muurzuil 31 treft men een gelijke situatie aan.

De zuidelijke helft van het Noorderzijbeukgewelf, en daarvan het westelijk deel, is nog bijna geheel oorspronkelijk en vertoont zeer vage sporen van randmotieven.

In de Binnenlandvaarderskapel bevinden zich twee gelijke gewelfschotels (foto no. 15), namelijk op de kruisingen van de nokgraat met de graten 66-67 en 30-31, waarvan de eerstgenoemde, die de noordgevel raakt, vijf gekromde stralen bezit, terwijl de schotel boven de trekbalk er acht heeft.

Voor de volgende beschrijving van zo'n schotel is gebruik gemaakt van een gekleurd gipsen afgietsel van het eiken origineel, waarvan de beschildering in 1958 door de restaurateur F. Smoorenburg is opgehaald.

De schotel heeft buitenwerks een diameter van 32 cm, en een grootste dikte van 4 cm. De rood geverfde rand gaat zonder bandje over in een ojief, waarvan de hoge kant met bladgoud is bezet, terwijl het hol rood is gekleurd. Een klein schuin gouden bandje vormt de afscheiding met het fond, dat de blauwe hemel verbeeldt. Hiertegen steekt een in relief gestoken gouden overnaads schip af, dat vaart op blauwe golven. De gangen waaruit het schip is samengesteld, zijn ook in de lengterichting duidelijk onderscheiden.
Het schip heeft een mast met sprietzeil en voorstag. Het roer draait over het boord. Aan de voet van de mast is een kajuit of lading weergegeven. In het zeil vertoont zich weer een omgekeerde rode geldbuidel, waaruit tien goudstukken vallen. Eén ligt er al in het zeil, buiten de draagband van de buidel. Stag en touwen zijn verguld, maar omdat ze nogal hoog in het relief liggen, zijn de zijkanten zwart geverfd.

Evenals bij de Hamburgerkapel is de gewelfschotel welke midden voor de kapel tegen het gewelf is gespijkerd, beroofd van haar relief dat vermoedelijk een heilige voorstelde, zoals bijvoorbeeld de St. Nicolaas voor de St. Joriskapel. Een 'verzamelaar' heeft - tientallen jaren geleden, gebruik makend van een steiger voor herstelwerkzaamheden - eerst drie gaten geboord om een begin te hebben, en daarna met een schrobzaag globaal de omtrek van het relief gevolgd, zoals te zien is op foto no. 14.
Het fond van de schotel is blauw gekleurd. Ze heeft acht gekromde lange en acht korte rechte stralen, welke alle zijn verguld. Zes van de gekromde stralen stroken met de projectie van de graten.

De schotel gelegen boven trekbalk 30-3 heeft een verguld profiel en een blauw fond zonder versieringen. De dikte is met rood aangegeven. De schotel is voorzien van acht golvende lange stralen.

Van de schotel boven trekbalk 31-5 bevindt zich op het restauratiebureau een gepolychromeerd gipsen afgietsel. Dit heeft een diameter van 46,5 cm en aan de rand een dikte van 4,8 cm. Deze dikte is weergegeven door een band van rode kleur. Deze band gaat over in de rondstaaf tegen een smal horizontaal gelegen bandje dat blauw is gekleurd, evenals het direkt aansluitende fond.

Hiertegen is in hoog relief een gouden roos gesneden, welke bestaat uit twee 'verdiepingen' van elk zeven kroonbladen en een rood hart. Bij het in de kerk aanwezige origineel is ook dit middenstuk verguld. Elk kroonblad vertoont twee verdiept gelegen lobben, waartussen het midden van het blad opbolt. Tussen de kroonbladen bevindt zich een diepe lobvormige insnijding; de bladen liggen dus naast elkaar, en niet

spiraalsgewijs in elkaar geschoven. Waar twee kroonbladen van de buitenste ring elkaar raken is nog juist een uitstekend puntje van een kelkblad te zien.

Het rode hart heeft de vorm van een halve bol, en verbeeldt de bundel helmdraden en knoppen. De grootste dikte van de schotel bedraagt hier 9 cm. De roos is dus allerminst 'anatomisch juist', maar wel plastisch fraai gestyleerd.

Deze schotel is eveneens voorzien van acht golvende stralen.

Voor een mogelijk bedoelde symbolische betekenis zie men blz.24, vierde alinea.

ZOLDER EN KAPCONSTRUCTIE

Deze onderdelen zijn vrijwel gelijk aan die van de Hamburgerkapel, zodat hier ter zake van het constructieprincipe kan worden volstaan met een verwijzing naar de beschrijving van de Hamburgerkapel, blz. 6 t/m 8; ter zake van de constructieonderdelen en bijzonderheden zij verwezen naar de overzichttekeningen 10, 11, 12 en 13.

BUITENZIJDE

Gezien vanaf het noordelijke deel van het Oudekerksplein is de Binnenlandvaarderskapel te herkennen aan de tweede topgevel, geteld vanuit het westen (foto no. 29). Het raam wordt begrensd en aan het gevelvlak gebonden door zware geprofileerde kantmontants. De verdere indeling en de tracering worden beschreven op blz. 1.

Boven de top van het raam bevindt zich een uit zandsteen gehakte nis, welke zich alleen door de ingezwenkte nisafdekking van die der Hamburgerkapel onderscheidt, waar hetzelfde detail als een halfrond- of gedrukt spitsboogje is uitgevoerd. Ook bij deze nis zijn de aansluitingen op het muurvlak als driekwart pilastertjes uitgevoerd, met basementjes in relief.

Boven de afsluitende boog van de nis bevindt zich een kielboogvormige waterlijst - met aan elke zijde drie hogels in relief, welke naar boven uitmondt in de aanzet van een kruisbloem die reeds voor de recente restauratie verdwenen was. Toch moet die kruisbloem er wel geweest zijn, gezien de ingezette steen ter plaatse, die van een andere structuur is dan het omringende werk.

Links en rechts van de nis bevindt zich een rechthoekig gat, zodat op zolder nog wat daglicht komt.

De vier gevelankers koppelen de gevel aan de hanebalk van het strijkspant. De drie hierboven geplaatste ankers corresponderen met de achterliggende gordingen.

De topgevel wordt afgesloten met een geprofileerde afdekking, waarin een reeks van dertien hogels - opgesloten door dekstukken - is opgenomen. Het geheel wordt bekroond door een vierarmige kruisbloem op een topstuk.

De schuine zijden van de topgevel worden beneden beëindigd door een horizontaal schouderstuk, waar het profiel van de deklijst doorloopt en aan het vrije einde naar beneden wordt omgestoken.

Het gevelmetselwerk is samengesteld uit gescharreerde blokken Lede- en Gobertangersteen. Stoot- en lintvoegen zijn uitgevoerd met dubbele dagstreep. Dit geldt voor het metselwerk onder de waterlijst, en voor een strook aan beide zijden van het raam tot ongeveer twee meter boven deze lijst. Daarboven is even terugliggend gevoegd. Het plint, dat op gelijke wijze is behandeld, steekt nog slechts 30 tot 45 cm boven het in de loop der tijd steeds verder opgehoogde maaiveld uit. De plintlijst heeft een afwaterend bovenvlak.

Het gevelvlak strekt zich uit tussen de steunberen 75 en 74, waarvan hier alleen de laatste wordt beschreven. Het voorvlak ervan wordt, met de plintlijst meegerekend, driemaal versneden; de zijvlakken tweemaal, namelijk bij het plint en nogmaals ter hoogte van de onderdorpelaanzet van het raam, waar een waterlijst ook het gevelvlak deelt. Onder deze waterlijst zijn voor- en zijvlakken behandeld als het gevelwerk. Het profiel van deze lijst wordt langs de vlakken omgezet. Daarboven zijn de voorvlakken voorzien van een ondiepe nis met console en baldakijn. Deze zijn uit zandsteen gehakt, bij de laatste restauratie hier en daar aangevuld - wegens het Zandsteenbesluit - met Muschelkalksteen.

De steunbeer wordt afgedekt door een ezelsrug, waarvan de zijvlakken ojiefvormig zijn gebogen. De noklijn van het prisma wordt in het midden gebroken door een overhoeks geplaatste pinakelaanzet, welke slechts ongeveer 25 cm boven de nok uitkomt. Het voorste punt van de noklijn wordt gemarkeerd door een kleine pinakel, waarin de zwaar geprofileerde begrenzing van het steunbeervoorvlak overgaat.

De dakvlakken van de Binnenlandvaarderskapel, welke met killen het noordelijk dakvlak der Noorderzijbeuk snijden, zijn gedekt met Müllenbacher leien in Rijnse dekking. De nok van het dak is met een brede en zware loodslab afgedekt.

Het hemelwater wordt verzameld in de zakgoten tussen de Binnenlandvaarderskapel en de westelijk daarvan gelegen Hamburgerkapel, en de oostelijk gelegen Weitkoperskapel. In beide gevallen wordt het water, via een loden vergaarbak en een 4" loden buis, terzijde van de steunberen 75 en 74, afgevoerd naar de gemeenteriolering.

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BINNENLANDVAARDERSKAPEL

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

2. ARCHIVALISCHE GEGEVENS EN TIJDSCHEMA

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - Uittreksels uit archieven, bevattende gegevens die bij de restauratie van belang kunnen zijn. - 30-6-1952

blz. 6 DE BINNENLANDVAARDERSKAPEL

Deze kapel bestond nog niet in 1471.

In het Gildenarchief (Gemeente-Archief) bevindt zich een fundatiebrief, waarvan de korte samenvatting luidt:

> Herman Willem Brunensoon verklaart van de gelden gekomen van de zoen voor de doodslag, begaan aan zijn oom Roel Gerritsz., een eeuwige cappelrie of vicarie op het binnenlandvaardersaltaar in de parochiekerk van Sint Niclaes te stichten. (29 juli 1471).

Uit de fundatiebrief blijkt bovendien, dat hier geen sprake is van een altaar in de Binnenlandvaarderskapel, maar van een altaar, gewijd aan "sinte jan baptisten en sinte blasius".
Dit altaar stond tegen de n.w.-vieringpijler (plattegrond pilaar no. 7). Totnogtoe stond het alleen bekend als te worden onderhouden door de fruitverkopers. Blijkbaar hebben deze een tijd lang samen met de binnenlandvaarders het onderhoud verzorgd; zulke dingen komen meer bij de gilden voor. Ook de Snijders hebben dit altaar verzorgd (tot ± 1555).

Maar in 1492 was een eigen kapel reeds voltooid. Dat bewijst een van de zerken in de Binnenlandvaarderskapel, waarschijnlijk de oudste zerk met een datum er op, die in de Oude Kerk te vinden is. Blijkens het wapen is het de zerk van een lid van het geslacht Beresteyn.

Er staat o.a. op:

Int Jaer ons Here 1 4 (9) 2
starf Jacop jansz den xxii dach va April

Herman Willem Brunensoon heeft de voltooiing van de kapel nog beleefd; volgens een document, afkomstig van de overlieden van het Binnenlandvaardersgilde, ligt hij begraven naast het altaar.

Uit een nijdige brief aan kerkmeesters d.d. 26 juli 1565 vernemen we, dat in de Binnenlandvaarderskapel een beeld van St. Maarten stond, en een koperen kandelaar, beide geschonken door Beyer Jansz. (Gem. Archief).

Verder is er in het Kladboekje van Memoriemeesters (Archief N.Z.K.) telkens sprake van een beeld of een afbeelding van Jacobus in deze kapel, zonder dat afdoende bleek of we te doen hebben met een beeld tegen de muurzuil, een schilderij of een muurschildering.
Aangezien de Binnenlandvaarderskapel vol rommel staat, is ter plaatse geen onderzoek mogelijk.
(Notitie Janse: Beeldnis bij restauratie aangetroffen aan z.w.-zijde van kolom 31 en dichtgemaakt. Ook fundering altaar aangetroffen).

Blz. 20 Uit het kladboekje van Memoriemeesters:

Deuren van deze "latrinae" vond men: in de Binnenlandvaarderskapel, in het Vrouwenkoor, in de Sebastiaanskapel en rechts naast de Doopkapel. De eerste en vierde zijn dichtgemetseld; de 2de en 3de bestaan nog.

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - Aanvulling op de gegevens betreffende de bouwgeschiedenis van de Oude Kerk -

BINNENLANDVAARDERSKAPEL

Bij de charters van het Gasthuisarchief (Gemeente-Archief) is een stuk uit het jaar 1474 betreffende de verdeling van de nalatenschap van Jacob van Beresteyn, Huiszittenmeester.

Nu ligt in de Binnenlandvaarderskapel een zerk met het wapen van Beresteyn, en het opschrift: Int Jaer ons Here 14.2 starf Jacop janz den XXII dach april / Int Jaer ons herē .... starf st....nia connincks de XV dach juny.

Jammer genoeg is het derde cijfer van het sterfjaar van Jacop Janz. door een breuk in de zerk verloren gegaan.

Wanneer Jacop Janz. van Beresteyn dezelfde zou zijn als de Huiszittenmeester Jacob van Beresteyn, dan zou daarmede bewezen zijn dat de Binnenlandvaarderskapel voltooid was in het jaar 1472.

We hebben een onderzoek ingesteld naar de genealogie van de familie Beresteyn, en hebben gevonden, dat de Huiszittenmeester niet Jacop Janz, maar Jacop Gijsbrechtsz. heette. Er bleek echter wel een Jacop Jansz. in de familie te zitten (waarschijnlijk een neef), maar diens sterfjaar was onbekend.

We moeten dus volstaan met de bouw van de Binnenlandvaarderskapel (in de gedaante met twee kapellen) te plaatsen tussen 1471 (toen blijkens de fundatiebrief van Hermen Willem Brunenzoen de kapel nog niet bestond) en 1492, het laatste van de jaren uit de 15de eeuw dat met een 2 eindigt.

Meer zullen we omtrent de bouw van de Binnenlandvaarderskapel wel niet te weten komen.

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - De Binnenlandvaarderskapel van de Oude Kerk -
47ste Jaarboek Genootschap Amstelodamum, 1955 -

blz. 20

Maar er bleek nog meer te vinden dan de Beresteynzerk. Het grafboek van 1523 leverde ons de namen van twee 15de eeuwse eigenaars van graven in de Binnenlandvaarderskapel: Styn Mr. Jan van der Horst, en Ael Gerrits.

Omtrent Mr. Jan van der Horst vonden we, dat zijn vrouws erfenis ten behoeve van zijn twee kinderen aan de Weeskamer werd opgegeven op 6 november 1486. (2)

Een nog vroegere datum kwam te voorschijn bij het onderzoek naar Ael Gerrits.
De zerk vertoonde namelijk het merk van haar vader, schepen Gerrit Sybrantsz. En ook hem troffen we in de registers der Weeskamer aan.

Op 7 augustus 1482, nadat Gerrits vrouw bij de geboorte van haar negende kind is gestorven, wordt de erfenis aangegeven: voor elk der kinderen is 50 pond groot beschikbaar. Ael, de latere eigenares van het graf, blijkt in 1482 een kind van drie jaar te zijn.

Het ligt voor de hand, dat Gerrit Sybrantsz. na het onverwacht overlijden van zijn vrouw een graf kocht in de nieuwe kapel, waar nog verschillende graven vrij waren. (2)

Meer konden de registers van de Weeskamer niet mededelen; we weten nu echter, dat de Binnenlandvaarderskapel na 1471 is gebouwd, en in de zomer van 1482 in gebruik was.

Het altaar werd, zoals gebruikelijk, opgericht tegen de oostelijke muur en gewijd aan Sint Pieter, patroon der vissers. In het zakboekje van Memoriemeesters en in het copieboek van de proost Jacob Zaffius (3) komt het ook onder de naam van Kruisaltaar voor.

(2) Inbrengregisters Weeskamer II 22 en I 365 vso.

(3) Het zakboekje van Memoriemeesters berust in het archief der Hervormde Gemeente; het copieboek van Zaffius in het Bisschoppelijk archief te Haarlem.

Overgenomen uit:

Mej. B. Bijtelaar - Tweede aanvulling op de gegevens betreffende de bouwgeschiedenis van de Oude Kerk. Gegevens omtrent de Binnenlandvaarderskapel.

BUITENZIJDE

Volgens het zakboekje van Memoriemeesters (aangelegd ± 1519) was aan de buitenzijde een latrine aangebouwd, op dezelfde plaats waar nu sporen zijn van een deur die later dichtgemetseld is. Hoe groot deze latrine was, kan uit de boeken niet worden vastgesteld, en evenmin of er een kamer bij was, die als garderobe dienst kon doen. Het voorkomen van zulk een kamer is zeer goed mogelijk, als men bedenkt hoeveel priesters in de Oude Kerk werkzaam waren voor de dienst op de 38 altaren.
(Bij opgraving van de fundering bleek er geen kamer geweest te zijn. - A.v.R.)

Aan de noordzijde van de kerk had zich oudtijds (evenals aan de zuid- en westzijde) een kerkhof bevonden. Het grensde aan de tuinen van de huizen in de Warmoesstraat; misschien liep er een smal paadje tussen. Maar dit kerkhof was aanmerkelijk verkleind door de bouw van de kapellen, en toen het nieuwe Vrouwenkoor gebouwd werd tussen ± 1550 en 1556, zal het hebben dienst gedaan als opslagplaats voor de bouwmaterialen.

Verder vonden we nog, dat tijdens de bouw van het nieuwe Vrouwenkoor op het kerkhof een steenhouwerswerkplaats stond: (1556) Ithem den 16 junij ano 56 ontfanghen van styenbick die wij vercoft hadden wt die steenhouwers loessi is net ƒ 7.-.-.

Uit de 16de en 17de eeuwse bescheiden blijkt, dat een gebouw dat aangeduid wordt als loots, logie of loessi, lang niet altijd van hout behoeft te zijn. Het kan ook een stenen bouwsel zijn.

Omstreeks 1550 begonnen kooplieden in de Warmoesstraat, die ruimte te kort kwamen, hun achtererven en tuinen te bebouwen, en de materialen sloegen ze op het kerkhof op tegen een vergoeding aan kerkmeesters.

Dit blijkt uit enige posten in het oudste nog overgebleven zijnde begraafboek (Gem. Archief), waarin tevens allerlei kleine ontvangsten staan opgetekend:

(5-12-1556) Huijden 5 decembris ontf. van Marten then Berge over het gebruycken van hett kerckhoff int tymmeren van syn achterhuys, es die somme van ƒ 7.-.-.
(Marten ten Berch woonde in het huis "Riga" in de Warmoesstraat).

(2-4-1557) Arent Brouwer, ook een Warmoesstrater, betaalt ƒ 18.-.- voor het gebruik van het kerkhof "in syn timmeragie van syn huys".

(14-12-1557) Noch ontf. van Pieter Paeuw van dat hij meede dit kerckhoff in zijn timmerage gebruyct heeft ƒ 7.14.- (Pieter Paeuw was een zeepzieder).

Ook Claes Duvel en Egbert Roelofsz. hebben het kerkhof voor hun 'timmerage' gebruikt. En in een post van 5-11-1556 heet het: Huyden den 5 novembris ontf. van Gerrit Heijn over het gebruyck van het kerckhoff datt he syn holttwerck daroppe rede make als hij tymmerde syn achterhuys, es ƒ 8.-.-.

Na 1558 wordt de administratie veranderd: alle ontvangsten die geen grafgelden zijn, komen voortaan in het kasboek terecht. Dan ontstaat er een grote gaping, want die oude kasboeken zijn verloren gegaan, en we bezitten pas weer inkomsten- en uitgavenboeken van de Oude Kerk in 1581.

Er bevindt zich in het archief van de Nieuwezijds Kapel een in 1582 aangelegd inventarisboek van de Oude Kerk, jammer genoeg onvolledig opgezet, en niet regelmatig bijgehouden. Maar uit verschillende aantekeningen op bl. 5 blijkt, dat reeds in 1590 op het noorder kerkhof een loods stond, waarin de omwonenden tegen betaling konden timmeren.

We mogen hieruit de conclusie trekken, dat:

1) op het noorder kerkhof na 1550 niet meer is begraven;
2) dat het deze in 1590 reeds bestaande timmerloods is, die we terugvinden op de plattegrond van Vingboons in 1682;
3) dat men uit de kerk in de timmerloods kon komen door de deur in de Binnenlandvaarderskapel, die oorspronkelijk toegang gaf tot de latrine.

Wanneer men de gravures bekijkt, die in de loop der 17de eeuw van de Oude Kerk gemaakt zijn, dan zien we, dat de werk- en bergplaatsen zoveel mogelijk van de zuidzijde (de kant van het plein) geweerd zijn. Alleen tegen de Sebastiaanskapel heeft een gebouwtje gestaan, dat men voor een opslagplaats van

hout zou kunnen aanzien. De werk- en bergplaatsen moet men dus zoeken aan de andere zijde van de kerk, waar het minder in het oog viel.

Zo moet er in 1667 een brandspuitenhuisje gebouwd zijn voor de toen nieuw aangeschafte spuit. En in 1669 staat aangetekend op 16 oktober in het Resolutieboek van Thesaurieren (Gem. Archief):

"So kerckmeesters van de Oude Kerck hebben bekent gemaeckt dat sijluyden wel genegen souden sijn, ter sijde van de kerck te laten maken een muur, omme daer achter te connen bergen de dootsbeenderen en hebben aengenomen het hock daer de brantspuijt staet te sullen laten verplaetsen."

Waar die muur is komen te staan, kunnen we slechts gissen. Het kerkhof was al opgeheven in 1655, dus een gedeelte van de kerkhofmuur kon men er niet meer voor benutten. Van die kerkhofmuur weten we, dat in de 16de eeuw het kerkhof nog omgeven was door een groengeverfd houten hek, en dat in 1604 dit hek door een muur werd vervangen. Althans gedeeltelijk, want in 1620 is er wéér sprake van "die muer om het kerckhof". Van deze muur zit wellicht de fundering nog in de grond, want uit het kasboek blijkt, dat de muur gefundeerd was.

Wat de muur van 1669 betreft, vraag ik me af of het de muur zou zijn, die op de plattegrond van 1682 te zien is aan de noordzijde van de kooromgang, ter plaatse waar in 1761 een ingang naar de kerk gemaakt zou worden.

(13-2-1736) Aan Dirk Treur voor 't graven van een kuijl tot het bergen van verscheijde saken ƒ 51.-. (Dat moet dus een grote kuil geweest zijn. Uit de rekening blijkt, dat de kuil zich aan de buitenkant bevond ("a e n de ouwe kerck") en er kwam een pomp bij te pas. Best mogelijk, dat deze kuil in de timmerloods is gegraven, maar volstrekt zeker is het niet.)

Overgenomen uit:

C.Commelin - Beschryvinge van Amsterdam, enz. - 1693
IV boek, De Geestelijke Gebouwen, Tweede Hooft-stuk,
Beschryving Van d'Eerste Parochie, of Oude Kerk, blz. 424

Het tweede Choor, is dat van de Binnen en Buytenlandsvaerders, die al mede haere bysondere Autharen gehad hebben, als uyt een questie die na het timmeren van de Nieuwe Kerk was geresen, en dit verdrag, met den anderen aangegaen, te sien is.

Op ten anderden dach in Januario Anno 1473 quaemen in 't Gerechte die Overmans van de Gilde an beyden zyden, ende zyn by consent van den gemeene Gerecht, met malkanderen in vrientschappen overgekoemen van alsulcke gebreecken ende twedragt als zy onderling gehad hebben, roerende van dat Gildes weegen in dezer manieren dat alle hair goeden, Outairen, onkosten ende anders, winst ende verlies gemeen zal weesen, ende soo sal men die stasy van den Gilde als des Sonendaegs nae der tiende dach alle Jaeren verwandelen, te weetene, dat een Jaer aen die oude zyde, en dat ander Jaer aen die nieuwe zyde, ende alsmen die stasy hout aen die oude zyde, zoo zal men dat Sulveren Scip met sijn toebehooren sluten in dat Heylige Graft, en dat zal altyt aen beyden zyden geslooten weesen in een kist met vier slootelen ende ellic Overman zal een slootel hebben, en die twee Overmans die ofgaen die sullen altyt Sinte Odulf Helbaeren, en zoo wes kost dat zy hebben, tot beyden Outairen, als in die Oude Kerck, ende in die Nieuwe Kerk, ende voirt alle onkosten die zy doen zullen, zullen zy in't gemeen betalen. Ende zoo wat Gilde broeder dat men die pastey senden tot sijnen Huyse als men dat Gilde eten, die zal Overman weesen weder hy in dat Gilde meede est oft niet, ende dat men geen onkosten doen en zal van des Gilde weegen, ten zy by consent van den vier Overluden behoudelyck dat men dat Outaer in die Oude Kerk voor all stofferen ende zoo goet maeken zal als't in die Nieuwe Kerck gemaeckt is, ende hier mede zullen alle voirwaerden dood en te niet weesen.

Ten tijde van Commelin was de oorspronkelijke bedoeling van de kapel blijkbaar al niet meer bekend. De plaatsing van het Binnenlandvaadersgilde is correct, maar de Buitenlandvaarders bezaten een eigen kapel in de zuid-oosthoek van de kerk.

De verwarring is vermoedelijk ontstaan door samenvoeging van de twee gilden van Oude en Nieuwe zijde der Binnenlandvaarders, wat men later zou hebben geinterpreteerd als Binnen- èn Buitenlandvaardersgilden.

Het zilveren schip behoorde vermoedelijk tot het Buitenlandvaardersgilde. De Binnenlandvaarders gaven hun inventaris ongespecificeerd op, zodat het niet onmogelijk is dat ook in hun kapel een zilveren schip heeft gehangen.

Het zenden van een pastei aan een nieuw gekozene was gebruikelijk, niet alleen voor dit gilde.

De tweede helft van de laatste alinea zou een aanwijzing kunnen bevatten omtrent het stichtingsjaar van de kapel in de Oude Kerk.

Overgenomen uit:

Wagenaar - Beschrijving van Amsterdam - 1765
derde deel, tweede boek, blz. 95

Op dit (Hamburger) Choor, volgde het Binnen- en Buitenlandvaarders-Choor, 't welk, insgelyks, zyn altaar hadt. Ook hadden de Binnen- en Buitenlandvaarders - Gilden een zilveren schip, welk, in plegtige ommegangen, wanneer het Gilde teerde, omgedraagen, en, zo men de staatsie aan de oude zyde hieldt, in 't Huiszitten-huisje in de Oude Kerke, opgeslooten werdt; gelyk, uit eenen Brief van den jaare 1473 (f) is af te neemen.
De Buitenlandvaarders aan de oude zyde bezaten ook een beeld van S. Odulf of Olof, welk, insgelyks, by plegtige gelegenheden, omgedraagen wordt (g).
In het Choor, van welk, wy spreeken, is thans de ingang van een zandhok.

(f) By Commelin bl. 424
(g) Keurb. A. f. 72 verso.

S. Odulf is onwaarschijnlijk, omdat deze in Brabant werd geboren (Prof. Timmers - Iconographie - 2168) en geen enkele relatie met de zeevaart had, in tegenstelling tot S. Olof, een Noorse heilige.

Overgenomen uit:

Ter Gouw - Geschiedenis van Amsterdam - 1886
derde deel, blz. 276

1) Het Binnenlandvaardersgild.
Vóór 1473 waren er twee gilden van binnenlandvaarders geweest: aan elke Zijde een; maar om een eind te maken aan de vele geschillen, die uit den naijver dier twee schippersgilden ontsproten, had het Geregt ze met den aanvang van genoemd jaar zaamgesmolten. (2)
De kennisgeving aan een gildebroeder, dat hij tot overman verkozen was, geschiedde in dit gild, gelijk in meer andere, door het aan huis zenden eener pastei.

2) Het Buitenlandvaardersgild.
Ook dit was, gelijktijdig met het voorgaande en om gelijke reden, van twee tot één gemaakt.
Van 't aanzien van dit gild, getuigde het zilveren schip, dat omgedragen werd op den zondag na Driekoningen, wanneer het gild zijne statie hield; en "Sinte Odulf", die door twee oud-overlieden bewaard werd, was denkelijk het zilveren beeld van den gildepatroon. (3)

(2) Keurboek A, fo. 71 vo.
(3) idem.

Overgenomen uit:

Dr. I.H. van Eeghen - Inventarissen der archieven van de gilden en van het Brouwerscollege - 1951

blz. 40/41

GROOT BINNEN- EN BUITENLANDVAARDERSGILDE

Inleiding:
Literatuur: Wagenaar IX 139 en 144, Noordkerk 1205 en 1225.

Dit gilde is een samenvoeging van twee gilden. Sinds 1473 had men één Binnenlandvaardersgilde en één Buitenlandvaardersgilde, die beide zowel in de Oude Kerk als in de Nieuwe Kerk altaren hadden. Tot 1473 waren er afzonderlijke gilden aan de Oude en aan de Nieuwe Zijde geweest.

Het Binnenlandvaardersgilde bestond reeds in 1453. Toen het Groot Schuitenvoerdersgilde de naam Klein Binnenlandvaardersgilde aannam, ging dit gilde zich Groot Binnenlandvaardersgilde noemen, na de vereniging in 1648 met de Buitenlandvaarders Groot Binnen- en Buitenlandvaardersgilde.

Het gildehuis was in de Smaksteeg. Onder dit gilde ressorteerden oorspronkelijk de vaartuigen, die groter waren dan 15 last, sedert 1669 de schepen van groter dan 24 last. De kleinere schepen behoorden tot het Klein Binnenlandvaardersgilde. Ook de korenlichters waren ondergebracht bij dit gilde totdat in 1649 een afzonderlijk korenlichtermansgilde werd opgericht.

Dit gilde is in de 19de eeuw blijven voortbestaan als Groot Binnenlandvaarderskantoor. De commissarissen waren tevens administrateuren van het fonds van het voormalige gilde, dat samengesmolten werd met het fonds van het kantoor. Dit kantoor was gevestigd bij de Oude Stadsherbergsbrug. Op 7 februari 1822 werd bepaald, dat de trekschuiten-veerschippers bij het Kleine, en de zeilschuiten-veerschippers bij het Grote Kantoor zouden behoren.
Behalve de veren op Duinkerken, Düsseldorf en Mühlheim waren het allen veren op Nederlandse plaatsen. Op 5 maart 1822 werd de verdeling van de veren over de beide kantoren geregeld (Zie daarvoor ook Klein Binnenlandvaardersgilde). Alle veer- of beurtschippers moesten bij een van beide kantoren worden ondergebracht. Het Groot Binnenlandvaarderskantoor is waarschijnlijk ten gevolge van de wet op het vervoer van 1880 opgeheven; in de jaren daarop volgende was althans voortdurend sprake van opheffing.

Van het archief werden in 1829 een aantal registers ingeleverd op het stadhuis, welke grotendeels verloren zijn gegaan. In 1871 werden één band en wat losse stukken ingeleverd. In 1882 werden door de archivaris aan het kantoor een aantal stukken tegen reçu teruggegeven. Deze zijn slechts gedeeltelijk teruggekomen met de stukken, die de administrateur in 1944 aan het Gemeente Archief heeft overgedragen.

Overgenomen uit:

Dr. A. Noach - De Oude Kerk te Amsterdam - 1939
blz. 143

18. Kruisaltaar in de Schipperskapel

Zaffius noemt hier als plaats slechts "in choro nautarum". Welke 'nautae', met name de Binnenlandvaarders of de Buitenlandvaarders, hiermede bedoeld worden, weten wij niet. Het stichtingsjaar van de vicarie is 1471; de stichter is Herman Willem Bruns.

Het is te betreuren, dat wij geen zekerheid hebben omtrent de plaats waar dit altaar heeft gestaan. Indien hiermede de Buitenlandvaarders zijn bedoeld, dan staat hiermee vast, dat de Zuiderzijbeuk naast het koor reeds in 1471 bestond; immers, de kapel der Buitenlandvaarders was in dit deel van de Oude Kerk gelegen. Wij twijfelen er aan, of de Binnenlandvaarderskapel door Zaffius wordt aangeduid; de bouwvormen van deze kapel gelijken te zeer op die van de Hamburgerkapel, dan dat wij zouden aannemen, dat zij in 1471 reeds bestond.

Onderzoek van mej. Bijtelaar wijst uit, dat dit vicarie behoort bij het Binnenlandvaardersaltaar, dat opgesteld stond tegen kolom 7. Het gilde bezat nog geen eigen kapel. (Vgl. blz. 6)

A.v.R.

Overgenomen uit:

Dr. A. Noach - De Oude Kerk te Amsterdam - 1939
blz. 165/6

Eersame lieve ende beminde cousyn. Ick ghebiede mijn zeer tuwaerts. UEd. mits dese te kennen ghevende immers UEd. wel kenlick hoe dat onlanx bij UEd. kerckmeesters een kueperen candelaer gestelt is voert choor in die Oude Kerck (die welcke mijn bestevaer Beyer Jansn. saliger ghecooft ende gestelt heeft ghehadt over lange jaren voer sijn beelt van H. Martijn in die Binnelanxvaerders cappel) twelck gesciet is sonder mijn weten ende ghenoechsaem tuegen mijn wil / overmits dat die daer ghestelt is ad perpetuam rei memoriam die men soe lichtelick niet en behoert te verandersaeten ende mede is een sake van quade exempel gevend ander luyden oersaeck om diergelycke niet in Godes huyssen te doen. Aldus is mijn vruntlick begeerte op UEd. (die ick aenghesproocken zoude ghehadt hebben daer wesend hadt UEd. bij huys gheweest) als mede-kerckmeester te willen bestellen dat die voerscr. candelaer weder op sijn plaetsze ghestelt mach worden sonder scandalisatie bij avont ofte andere maniere of anders dattet niet en soude mogen ghescien met ghemack soe soude ickt moeten doen met rechte twelck ick niet garen en zoude doen. Dit doende sal mijn cousyn mijn vruntscap doen. Dat weet God, ende waer inne ick UEd. weder dynste mach doen sal UEd. mijn altijt berayt vynden.

Eersame lieve ende beminde cousyn. Hiermede syt Gode bevolen.
Ghescreven tUytrecht den XXVI July Ao LXV.

A. Ruysch Ued. neeff vrundt ende dienaer.

(In dorso adres):

Aen den Eersamen wyssen ende discreten
Johan Riser
Oudesijskerckmeester
Woenende tot Amstelredam.

Het eeuwjaar van dit stuk staat evenmin vast als bij de hierboven behandelde rekening. Het handschrift is in beide stukken echter zoo typisch 16e-eeuwsch, dat alleen reeds daarom geen twijfel aan het eeuwjaar behoeft te bestaan. Bovendien wijzen diverse feiten in beide stukken eveneens op een opstelling in de 16e eeuw (bijv. in dezen brief het noemen van de Binnenlandvaarderskapel, die een eeuw vroeger niet bestaan kan hebben).

Uit Ruysch' brief leeren wij in de eerste plaats, dat er in de Binnenlandvaarderskapel een beeld van St. Maarten moet hebben gestaan. Blijkbaar heeft Beyer Janszn. dit lang vóór 1565 aan de kerk geschonken. Ongetwijfeld had hij hiermee bijzondere bedoelingen met het oog op zijn zielerust, anders had hij zeker niet de kaars 'ad perpetuam rei memoriam' er bij geplaatst.
Hoe het ook zij, de kaars en het beeld zijn niet lang bijeengebleven. Of de kerkmeesters na deze vermaning van den kleinzoon het voorwerp op zijn oude plaats hebben teruggebracht, weten wij niet, want verdere correspondentie omtrent deze kwestie is niet bewaard gebleven.
In ieder geval is de reconstructie van den toestand der Oude Kerk op het tijdstip van haar grootste uitgebreidheid hiermee weer iets gevorderd.

Overgenomen uit:

Dr. A.Noach - De Oude Kerk te Amsterdam - 1939

blz. 93

De tweede figuur naar het Oosten toe aan deze zelfde (Zuid-) zijde van het Noorderzijschip geplaatst, is een mansfiguur met baard, gekleed in een langen wijden mantel en een hoofddoek met een slip aan de rechterkant. Ook bij deze figuur zijn de plooien van de draperie zeer fijn. De houding is echter niet zoo 'geposeerd' als bij de hierboven besproken figuur. Wel is hier de mantel aan de rechterkant opgenomen. De rechterarm is iets hooger dan de linker en houdt, evenals de hierboven behandelde figuur, een banderol vast.

Wij aarzelen niet, deze figuur aan dezelfde hand toe te schrijven als de hierboven behandelde. (Schalkbeeldje boven kolom 2, - A.v.R.) Het geheel verschillende wezen van deze twee werken brengt den schijn mee, alsof de werken van verschillende handen zouden zijn. Dit is naar onze stellige overtuiging echter niet het geval. Met name de behandeling van de draperie is in beide figuren gelijk.
Andere uitdrukkingsmiddelen dan de draperie zijn bij de laatst behandelde figuur niet ter vergelijking aanwezig.

De boven kolom 4 in de muurstijl gesneden figuur draagt een platte vilthoed met opgeslagen rand en afhangende lamfer. "Filzhüte" en "Biberhüte" werden in de Nederlanden, vooral in Brugge, gefabriceerd. (Die Mode - 1925 - v.Böhn, blz.228).

De lamfer is ontstaan uit de lang afhangende punt van de kaproen.

Verder draagt de figuur een houppelande of tappert, welke in de taille is gegordeld. Het kenmerk van de houppelande, de middenvoorsluiting, is juist nog te zien onder de kraag.

De rechterhand trekt met de banderol ook de panden van de jas schuin omhoog.

Het boordje om de hals wijst erop dat onder de houppelande een wambuis of hemd wordt gedragen.

De schoenen zijn rondgeneusd en duiden dus op de 16de eeuw.

Daar het beeldje nog niet van kalklagen is ontdaan, is er thans over verdere details, zoals bij voorbeeld het opschrift van de banderol, nog niets te zeggen.

A.v.R.

Overgenomen uit:

Dr. A. Noach - De Oude Kerk te Amsterdam - 1939

blz. 94/5

Er naast (nl. naast beeldje 30 west, A.v.R.) staat een figuurtje van mogelijk nog gedrongenere proporties dan de vorige. Ook dit heeft een baard en houdt met de linkerhand een banderol omhoog. Het hoofd is bedekt met een tulbandachtige muts. De plooien van het kleed dat deze figuur draagt, zijn nog slapper en nog meer als uit klei gevormd, dan bij de vorige.

Hetzelfde gedrongen type vertegenwoordigt de eerste van de twee figuren, die op de volgende muurzuil staan (op muurzuil 31, A.v.R.). Daar deze figuur geen baard heeft, is de structuur van het gelaat beter te beoordelen. Dit beeldje heeft een zwaar, vierkant hoofd. De krachtige kin sluit met diepe plooien bij de wangen aan. Van de draperie is hetzelfde op te merken als bij het laatstgenoemde figuurtje. Het hoofd is bedekt met een koningshoed, die met een Fransche lelie is versierd. Ook deze figuur draagt een banderol.

Men vergelijke bovenstaande beschrijvingen met de foto's 5, 6, en 11, waarover Noach niêt de beschikking had.

De in dit schraagbeeldje weergegeven figuur draagt een hoed met uitgesneden, opgeslagen en gedeeltelijk weer neergeklapte rand. De lap over het haar zou men kunnen beschouwen als de schouderkap van een kaproen, welke ðp het hoofd gedragen wordt.

Verder draagt de man een schouderkap met kwasten en daaronder als belangrijkste kledingstuk een housse. Dit is geen houppelande, omdat geen middenvoorsluiting te zien is, terwijl de zijkanten wèl splitten hebben. De housse werd met of zonder korte of lange mouwen gedragen.

De hier afgebeelde mouwen zouden dus ook de lange mouwen kunnen zijn van een onder de housse gedragen houppelande of van een wambuis. Het boordje zou dan ook van deze kledingstukken afkomstig zijn.

De schoenen zijn rondgeneusd, en duiden dus op de 16de eeuw.

Tenslotte draagt de figuur nog een spreukband in de handen, welke is voorzien van enkele Gothische letters en gestyleerde bladranken. De letters bevatten misschien een aanduiding van de identiteit van de figuur, die - gezien de spreukband - vermoedelijk een profeet is.

Het volgende door Noach beschreven beeldje draagt een vilthoed van vrij plat model, welke aan de voorzijde voorzien is van een kruisvormige versiering, waarmede vermoedelijk juwelen zijn aangeduid. Omtrent de aard hiervan konden geen nadere gegevens worden verkregen. Waar Noach een 'koningshoed' vermeldt, zij nog toegevoegd, dat Bourgondische edelen en vorsten hun kroon ðm de bol van de hoed droegen, bînnen de rand. Toch is er niet veel reden om aan een koningshoed te denken, daar een vilten hoed in het begin van de 16de eeuw een zeer gebruikelijk hoofddeksel was.

Verder draagt de man een lange houppelande met een brede, omgeslagen kraag. Daaronder een wambuis of pourpoint met horizontale halsuitsnijding, kenmerkend voor de wambuizen ten tijde van Frans I en Hendrik VIII, dus ná 1500.

De schoenen hebben ronde neuzen.

Ook deze spreukband, welke door beide handen wordt opgehouden, draagt sporen van Gothische letters.

(De vaktermen betreffende de kleding en de datering der kledingstukken dank ik aan Mevrouw Tina Hammer).

A.v.R.

Overgenomen uit:

Dr. J. van Breen - De geschiedenis van de bouw der Oude Kerk te Amsterdam - 1949

blz. 85/6

De versiering van kapiteel no. 31, geplaatst tegen de muur tussen de Binnenlandvaarderskapel en de Weitkoperskapel, laat overeenkomst zien met het ornament gehakt in kapitelen voorkomende in het Zuiderdwarsschip der Nieuwe Kerk, vooral met dat staande op de muurzuil waartegen het kleine orgel aldaar is geplaatst (kapiteel no. 91) en welk kapiteel gedateerd moet worden als in het eerste kw. der XVIe eeuw te zijn gehakt, (3) zodat kapiteel no. 31 ook in het 1 kw. der XVIe eeuw zal zijn ontstaan.

Het basement van muurzuil no. 31 bezit een geometrisch versierde band; dit basement kan als de voorloper worden beschouwd van het omstreeks 1532 te dateren en met zulke eigenaardige beeldreliefs en geometrische vlechtwerken versierde basement onder een muurzuil (no. 57) in het Noorderzijschip der Nieuwe Kerk (1).

3) XL° jaarb. Amstelodamum, blz. 81, afb. 34

1) XL° jaarb. Amstelodamum, blz. 83, afb. 44

blz. 93/4

Op het kapiteel no. 31 staan twee kolonnetten, de linker draagt een figuurtje, dat een kruis op zijn hoofddeksel heeft, een spreukband in zijn handen houdt en in een lange ruim geplooide toga is gekleed, terwijl op de rechter een oude man hurkt, die een emmer vasthoudt.
Beide figuurtjes staan elk op een stenen kapiteeltje, waarvan de versiering zich aansluit bij die van het hoofdkapiteel. De sculptuur dezer schraagbeeldjes vertoont overeenkomst met die aan de koorbanken te Oirschot (1508-1511) en met de Vlaamse beelden uit het begin der XVIe eeuw, wat vooral in de gelaatsuitdrukking, de kleding en de brede plooienval tot uitdrukking komt.

Overgenomen uit:

H. Janse en P. Postma - Dagboek betreffende vondsten bij Restauratie Oude Kerk Amsterdam - 4 juli 1955 - juni 1963

TERREIN BUITEN BINNENLANDVAARDERSKAPEL

Résumé der gevonden muren enz.

1. Muur timmerloods plm. 1590
2. Tussenmuur steunbeer 74 - muur timmerloods plm. 1736
3. Muur latrine voor dichtgemetseld gat kerkmuur plm. 1500
4. Oud diepte-riool
5. Diverse ongefundeerde muurtjes tussen kerkmuur en muur timmerloods
6. Fundering traptoren bij steunbeer 75 - plm. 1525
7. Hemelwaterafvoer van traptoren naar straat plm. 1700
8. Gootje van hoek steunbeer rond traptoren naar hemelwaterafvoer no. 7
9. Onvoltooide steunbeer in verband gemetseld met muur van Binnenlandvaarderskapel

Ad 1. a) Steenformaat 22 x $10\frac{1}{2}$ x $4\frac{1}{2}$. Enige lagen afgesloopt juni 1955
b) Funderingsmethode: palen en kesp
c) Hoogte onderlaag metselwerk: 40 - A.P.
d) Gebreken: muur helt voorover naar straat.

Ad 2. a) Steen: 18e eeuwse blauwe klinkers vechtformaat 22 x 10 x 4, gemetseld in tras
b) Fundering: planken dwars onder muur plm. 26 breed, 4 dik, waarover balkjes $11\frac{1}{2}$ x $14\frac{1}{2}$, in de lengte onder muurbalk dik 6 cm
c) Hoogte onderste laag metselwerk: 10 + A.P. Enige lagen afgesloopt juni 1955

Ad 3. a) Steenformaat 22 x 11 x 5
b) Fundering: 3 planken, waarover vloer (naaldhout). Aan de randen hierop eensteens muur
c) Onderste laag metselwerk: 17 + A.P. Gesloopt 30 juni 1955

Ad 4. Dit riool moet dateren van voor de bouw van het Noorderportaal, want het hout waarop dit riool stond, loopt door onder muur bij steunbeer 110. Het riool liep evenwijdig met een wal van klei, bij de opgravingen aangetroffen, waarop enige boompjes stonden. Waarschijnlijk was dit de wal rond het kerkhof (erbinnen lagen de meeste kisten).
De lijn van wal en riool loopt ongeveer evenwijdig aan de huidige rooilijn. Verondersteld kan worden, dat buiten de wal een sloot heeft gelopen, die later vervangen is door het overwelfde riool, gefundeerd op eiken plankjes. Het liep af van steunbeer 74 naar het Noorderportaal.
Steenformaat: 22 x $10\frac{1}{2}$ x $9\frac{1}{2}$
Hoogte vloer bij 74: plm. 73 - A.P. en bij Noorderportaal 77 - A.P.
Gesloopt mei-juni 1955. Zie 13.

Ad 5. a) Steenformaat: $18\frac{1}{2}$ x $9\frac{1}{2}$ x $3\frac{1}{2}$
b) Hoogte muurtje bij traptoren: onderste laag 58 + A.P.
Hoogte muurtje bij latrine: onderste laag 80 + A.P.
Gesloopt mei-juni 1955

Ad 6. a) Steenformaat: 23 x $10\frac{1}{2}$ x 5-$5\frac{1}{2}$
b) Fundering: vierkant roosterwerk, waartussen palen geheid zijn
c) Hoogte bovenste laag hout: 33 - A.P.
Zie verder tekening 49.

Ad 7. De hoek tussen traptoren en portaal was hemelwaterontvangstput. Plm. 1 meter van de straat begon een gewelfje over de afvoer.
a) Steenformaat: 23 x 11-12 x $4\frac{1}{2}$
b) Ongefundeerd
c) Hoogte onderste laag: plm. 10 + A.P.
d) Gebreken: gescheurd bij begin gewelf en op de plaats waar de afvoer door de muur van de timmerloods ging.
Gesloopt juli 1955

Ad 8. Bestond uit 2 halfsteens wandjes 4 lagen hoog, rustend op vlakke laag en afgedekt met plavuizen 22 x 22 x 3½ cm
Steenformaat: 18½ x 9 x 3,8
Hoogte onderste laag bij invoer in hemelwaterafvoer no. 7: plm. 40 + A.P.
Hoogte onderste laag bij midden westvlak traptoren: plm. 50 + A.P.
Gesloopt juli 1955.

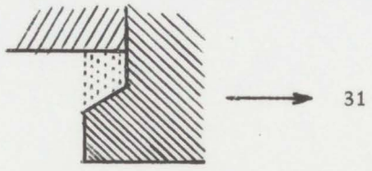
Ad 9. Deze was, daar onbelast, van de muur van de kapel afgescheurd. Oorspronkelijk in verband gemetseld met deze muur.
Gesloopt 30 juni 1955.
Palen getrokken 1 en 2 augustus 1955. Zeer slecht, naaldhout, onregelmatig van groeiwijze.
Lange palen stukgetrokken of tijdens graven afgebroken.
Stuk van paal naar Bouwtoezicht laten brengen.
Tussen de palen stonden losse eindjes van plm. 1 m voor opvulling.
Hoogte kop bovenste paal 28 - A.P.

4. 17 augustus 1955
TOEGANG LATRINE BINNENLANDVAARDERSKAPEL

Aan de binnenzijde was dit gat dichtgemetseld met een eensteens muurtje, evenals aan de buitenzijde. De muur is opgevangen op een grenen plaat.
Voor de toegang tot de timmerloods is in Vechtformaat een schuine dagkant gemaakt, waarop dezelfde vuile laag als op de buitenmuur aanwezig, nog te zien is.

8. 19 september 1955
STEUNBEREN NOORDERZIJBEUK

In de muur van de Binnenlandvaarderskapel - oostzijde is het volgende te zien na afhakken:
Ondergedeelte aan zijde kolom 31 is afgehakt. Het stuk muur oostelijk daarvan, dus na de sprong in de muur, is duidelijk te herkennen als een voormalige buitenmuur. Op een hoogte van ca. 3 meter boven de zerken is het stuk bij 31 ook als ongeschonden voormalig buitenwerk te herkennen. De sprong in de muur blijkt, gedeeltelijk in natuursteenblokjes, het volgende profiel te herbergen:

Bij nadere beschouwing blijken we hier te doen te hebben met een oorspronkelijke steunbeer van de noorder zijbeuk. Het afgehakte gedeelte onder is dus het verbrede gedeelte onder de afzaatlijst geweest.
De vreemd afgesneden boog in deze muur is aan de zijde van kolom 31 waarschijnlijk nooit anders geweest.
Hiermede zijn ook de afgehakte muurdelen van de Binnenlandvaarderskapel bij kolom 30, en in de Weitkoperskapel bij kolom 31, te verklaren.

20 28 november 1955
FUNDERING ALTAAR IN BINNENLANDVAARDERSKAPEL

Bij het graafwerk in de Binnenlandvaarderskapel is een klomp metselwerk te voorschijn gekomen tegen de oostelijke wand. Deze was geplaatst op enkele langsbalkjes zonder paalfundering. Het geheel stond koud tegen de fundering van de voormalige westmuur van het oude Noorderportaal.
Het stond ongeveer midden voor deze wand en komt overeen met de plaats van het Kruis- of St. Pietersaltaar, zoals die door Mej. Bijtelaar wordt opgegeven.
Breedtemaat fundering 2.05 m, steenformaat 21½ x 10½ x 5.

25 25 maart 1957
FUNDERING VAN MUUR IN BINNENLANDVAARDERSKAPEL

Naar de gegevens van mej. Bijtelaar is de Binnenlandvaarderskapel vóór 1482 gebouwd en de Hamburgerkapel gereedgekomen in 1509. Detaillering en kap van beide kapellen zijn echter geheel gelijk.

Deze moeilijkheden schijnen thans opgelost door de vondst van de paalfundering van een muur, die de Binnenlandvaarderskapel in een oostelijke en een westelijke helft heeft verdeeld. Deze muur was in verband gemetseld met de huidige buitenmuur en verklaart tevens de zgn. onvoltooide steunbeer uit de mededeling no. 1. Deze steunbeer heeft wel degelijk enige tijd dienst gedaan.
Er hebben dus twee kapellen gestaan, ieder van één travee breedte. De funderingen van deze kapellen hebben de eigenaardigheid, dat over de paalkoppen eerst een laag leipannen is gevleid, waarop men is gaan metselen.
Of ook de Hamburgerkapel in tweeën gedeeld is geweest is niet met zekerheid te zeggen, maar dan zouden enige palen van de funderingsverbetering van 1914 dwars door de oude funderingen zijn geslagen, hetgeen onwaarschijnlijk is. Bovendien vertoont zich in ons nieuwe werk, ruim 1 meter westelijk van steunbeer 74, een zetscheur die kan wijzen op de aanwezigheid van een oude steunbeer in de fundering of daarboven.
Getuige het verdwijnen van de bij de verhoging van het oude Noorderportaal aangebrachte spitsboog in de koud hiertegen staande noordgevel van de Binnenlandvaarderskapel, is dit portaal dus voor de bouw der beide kapellen verhoogd. Wellicht is dit geschied bij de bouw van het transept met de daarbij behorende noordelijke kapel. Deze zal meteen opgetrokken zijn tot onder de muurplaat, anders had men geen blindnis tot die hoogte in de westwand van de St. Joriskapel gemaakt.

Hier rijzen echter nog enige vragen, die eerst in een volgend stadium van de restauratie opgelost kunnen worden.
De belangrijkste vraag is, of de Gobertanger bekleding van de west- en noordgevel van het noordertransept later is aangebracht of meteen bij de bouw is meegemetseld. Alle anders gevels van het transept zijn van baksteen, alsmede de westgevel onder de afzaat.

Overgenomen uit:

H. Janse en P. Postma - Maandelijkse rapporten aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg -

Mei 1955

Opgravingen buiten de kerk aan de noordzijde van de Binnenlandvaarderskapel o.l.v. prof. dr. A.E. van Giffen.
Kerkfundering, de oude muren en een oud riool blootgelegd. Hierbij diende eerst een beenderenmassa, zeer waarschijnlijk afkomstig van geruimde graven uit de kerk, opgeruimd te worden. Daaronder resten van het kerkhof aangetroffen.
De vondsten beperken zich verder tot nader te dateren aardewerkscherven.

Juni 1955

Fundering van traptoren tegen Noorderportaal en aansluitende hemelwaterafvoeren bloorgelegd.
Midden voor de Binnenlandvaarderskapel is de fundering van een onvoltooide steunbeer aangetroffen. Hieronder zal t.z.t. een paal worden getrokken. Naast deze steunbeer is de fundering van een latrine van omstreeks 1500 gevonden.

Juli 1958

Op het gewelf in de Binnenlandvaarderskapel komt een weinig geschonden, doch wat vage beschildering te voorschijn, voorstellende een madonna met kind, zittend in een schip, waarbij een spreuk in gotische letters.

Overgenomen uit:

Prof. Dr. J. J. M. Timmers - Symboliek en Iconographie der Christelijke Kunst - 1947

blz. 118

189.
Alle onderdelen waaruit uiteindelijk de voorstelling van het Laatste Oordeel zal bestaan, zijn ontleend aan de H. Schrift. Christus verschijnt op de wolken met grote macht en majesteit (Matt. 24, 29 v.; 25, 31 v.; Apoc. 20, 11 v.). Uit zijn mond komen een zwaard en een lelietak (Is. 49, 2; 11, 4). De apostelen nemen deel aan het gerecht (Matt. 19, 29; Luk. 22, 30), evenals Heiligen en bazuinblazende engelen (I Kor. 6, 2; Matt. 24, 31). Een vuurstroom gaat uit van het gelaat van de Rechter (Dan. 7, 10) en het Kruis wordt vóór Hem opgericht (Matt. 24, 30). Op het geschal der bazuinen openen zich de graven (Dan. 12, 2; Ezech. 37, 12; Joh. 5, 28 v.) en de doden staan op om voor de Rechter te verschijnen. Zij worden in de weegschaal gewogen (Job 31, 6), maar het oordeel staat reeds te lezen in het Boek des Levens (Exod. 32, 33; Ps. 69, 29). De engelen scheiden de uitverkorenen van de verdoemden, zij geleiden de eersten naar de hemelse vreugde, de laatsten naar het vuur der hel.

190.
De lelietak en het zwaard uit de mond van Christus duidden op Zijn Barmhartigheid en Zijn Rechtvaardigheid. Uit Zijn mond komt voort de oproep tot het eeuwige geluk en de veroordeling tot de eeuwige foltering.

1905.
De roos is het beeld der liefde, der schoonheid, der vreugde, der stilzwijgendheid, van het martelaarschap. Volgens Pietro de Mora is de roos het beeld van het koor der martelaren of van het koor der maagden. Wanneer zij rood is, is zij getint door het bloed van hen die hun leven gaven voor het geloof; is zij wit, dan is zij het beeld der maagdelijke reinheid. Zij ontluikt te midden der doornen, evenals de martelaren opstaan te midden der ketters en vervolgers, of gelijk een zuivere maagd haar reinheid ten toon spreidt te midden der ongerechtigheid.

1906.
De Gouden Roos, door de Paus op de 4de Zondag van de Vasten gewijd, is een beeld van de vreugde, die op Halfvasten, de Zondag Laetare, de ernst van de vastentijd onderbreekt en die ook tot uiting komt in de liturgie van die dag. Verder is zij een symbool vàn Christus, flos campi et lilium convallium, van wie de profeet zegt: Egredietur virga de radice Iesse et flos de radice eius ascendet (Is. 11, 1).

Het Binnenlandvaardersgilde en de Binnenlandvaarderskapel worden niet genoemd in de volgende werken:

I. I. PONTANUS - Historische Beschrijvinghe der seer wijt beroemde Coop-stadt Amsterdam - 1614,
Seste Capittel - De Timmeragien der Kercken ende Cloosters van de Oude Sijde, blz. 18/19.

F. VON ZESEN - Beschreibung der Stadt Amsterdam - 1662
Die Alte Pfarr-Kirche, blz. 338/345

M. FOKKENS - Beschrijvinge der wydt-vermaarde Koop-stadt Amstelredam - 1662
Oude Kerk, blz. 186/200

O. DAPPER - Historische Beschrijving der Stadt Amsterdam - 1663
Oude Kerk, blz. 377/381

A. MONTANUS, T. VAN DOMSELAER, I. COMMELIJN, D. O. DAPPER - Beschrijvinge van Amsterdam - 1665
IV boek, Negende hoofdstuk: Van de Geestelijke Gebouwen, blz. 47/60, door I. Commelijn, tekst als bij C. Commelijn - 1693

Bij

G. VAN ARKEL en A. W. WEISMAN - Noord-Hollandsche oudheden, vijfde stuk, Amstelland,
6. Gemeente Amsterdam, blz. 27 t/m 68, St. Nicolaas- of Oude Kerk, - 1902

vindt men een uitvoerige beschrijving van de gehele kerk en de monumenten, maar geen verdere bijzonderheden.

De Voorlopige Lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Deel V, II.
De Gemeente Amsterdam - 1928 - e. Kerkelijke gebouwen, blz. 37 t/m 45

bevat geen nadere gegevens.

TIJDSCHEMA

BINNENLANDVAARDERSGILDE en BINNENLANDVAARDERSKAPEL

	1453	eerste vermelding Binnenlandvaardersgilde (Dr. I. H. van Eeghen - Inventarissen der archieven van de Gilden en van het Brouwerscollege - zie blz. 14)
	1471	nog geen eigen kapel altaar - gewijd aan Sint Jan Baptist - tegen kolom 7 (zie blz. 6)
	1473	samengaan van de Binnenlandvaardersgilden van Oude- en Nieuwe zijde; vermelding van zilveren schip (zie blz. 11, 14)
	1482	kapel in gebruik, altaar - gewijd aan St. Pieter - tegen muurstuk 31-67, ook wel Kruisaltaar genoemd (zie blz. 8)
	1495	latrine tegen westgevel weggebroken (zakboekje memoriemeesters)
	1565	beeld van St. Maarten met koperen kandelaar (zie blz. 16)
	1566	beeldenstorm, niets bekend over schade
26. 5.	1578	Alteratie
na	1578	latrine tegen noordgevel weggebroken (zie blz. 6)
	1590	vermelding timmerloods noordzijde (zie blz. 9)
na	1611	gravure Claes Jansz. Visscher
	1614	alle graven in de kerk verkleind
	1682	plattegrond Justus Vingboons
±	1708	natuurstenen montants en tracering van het raam vervangen door bakstenen exemplaren (zie beschrijving Hamburgerkapel, blz. 15)
	1736	beenderen begraven in timmerloods (zie blz. 10)
1755-	1756	gewelven in de kerk blauwgroen geschilderd
	1765	deur van een zandhok in noordgevel (Wagenaar, zie blz. 12)
1843-	1844	gewelven in de kerk licht grijsgroen geschilderd
31. 12.	1865	verbod om in Amsterdamse kerken te begraven
19de eeuw		timmerloods vervangen door huisjes
1912-	1914	huisjes tegen noordgevel afgebroken schutting in de kapel geplaatst en deze als berging in gebruik (zie beschrijving Hamburgerkapel, blz. 28)
±	1920	plan-Posthumus Meyjes voor restauratie topgevel Noorderzijbeuk, Hamburger-, Binnenlandvaarders-, Weitkoperskapel en Noorderportaal
17. 6.	1955	restauratie Binnenlandvaarderskapel begonnen
1. 8.	1959	restauratie noordgevel (raam) gereed

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM

BINNENLANDVAARDERSKAPEL

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

3. BESCHRIJVING VAN DE OUDE PRENTEN

3. BESCHRIJVING VAN DE OUDE PRENTEN

a) De vogelvluchtperspectieven van Cornelis Anthonisz. en Pieter Bast worden hier volledigheidshalve vermeld. Ze geven alleen van de kap en het raam een aanduiding.

Iets meer gedetailleerd maar helaas onjuist is het raam, dat getekend is op de kaart van Balthasar Florisz. van Berckenrode, die het een gelijke tracering geeft als de ramen van Hamburger- en Weitkopers-kapel. De beide raamhelften worden door een korfboog overbrugd, terwijl op beide bogen een soort roosvenster schijnt te rusten. Het getekende berust duidelijk op fantasie.

b) De monografie over Emanuel de Witte door Ilse Manke (1963) bevat drie afbeeldingen, waarop het interieur van de Binnenlandvaarderskapel voorkomt, namelijk de nummers van de platen 42, 47 en 86. Bij het bezien van de foto's komt altijd de vraag op in welke mate De Witte ook hier weer ruimtelijke onderdelen en details van de Oude Kerk door elkaar heeft gewerkt.

Bij no. 42 (Catalogus no. 49), geschilderd omstreeks 1660, ziet men de kapel vanuit de Zuiderzijbeuk via het Middenschip, waar juist een dienst gaande is. Men krijgt hier een indruk van het raam van de kapel (vgl. foto no. 29), dat door een zwaardere midden-montant in twee helften verdeeld wordt, die elk voor zich weer door drie montants in stroken worden verdeeld. Deze worden ter hoogte van de boogaanzet elk door een spitsboogje gesloten waarin een driepas is beschreven. De middelste van de drie lichte montants splitst zich bij de boogaanzet en vormt een kielboog met een zich uit de kant- of middenmontant vrijmakend onderdeel van de tracering. De top van de kielboog raakt de begrenzing van de beide raamhelften. Tussen de kielbogen ontstaat een omgekeerd ui-vormig oppervlak. De vlieger bevat een vlindervormige tracering, bestaande uit twee visblaasmotieven.

Er zijn elf brugstaven, juist zoveel als er bij de restauratie zijn teruggevonden.

Het raam, waarin overhoekse beglazing is getekend, vertoont geen gebrandschilderd glas. Even boven de onderdorpel ziet men door het raam de kap van een aangebouwd huisje. Onder het raam bevinden zich twee nissen, welke boogvormig worden afgesloten.

De blindtracering in de westelijke zijmuur schijnt een tweedeling te bezitten, maar is overigens te onduidelijk weergegeven om er iets naders van te zeggen.

Plaat no. 47 (Cat. no. 53), omstreeks 1660. Gegeven de preekstoel op de voorgrond, zou men denken dat de schilder in de Noorderzijbeuk heeft gestaan. Men zou dan zien naar het Zuiderportaal, waarvan de deuren openstaan. Rechts hiervan echter verrijst het nauwkeurig geschilderde koororgel. Of het orgel óf de preekstoel staat dus niet op zijn plaats.

In het eerste geval zou het koororgel zich bevinden tegen muurzuil 45. De meest linkse kapel op de foto zou dan de Sebastiaanskapel moeten zijn, maar deze heeft een twee maal zo grote diepte als de andere kapellen, en dat is bij de hier geschilderde niet het geval.

Men moet er dus toe besluiten dat de preekstoel is verhuisd van kolom 6 naar kolom 23, en dat de ingang van het Noorderportaal is verschoven van de westelijke naar de oostelijke helft van het muurvlak 48-68.

Zo gezien moet de meest linkse kapel de Binnenlandvaarderskapel zijn, en omtrent het weergegeven interieur dat grotendeels schuilgaat achter de kolom en de luifel van de preekstoel zou niets bijzonders te melden zijn als hier niet een strook gebrandschilderd glas was weergegeven, hoog vijf vakken, beginnend boven de derde brugstaaf geteld vanaf de onderdorpel. Rechts van de middenmontant is de strook nog hoger en omvat negen vakken. Blijkbaar zijn het restanten van een geheel gebrandschilderd glas.

De voorstelling is zeer onduidelijk, er zijn een aantal personen en een fantasie-architectuur weergegeven waarvan men in het rechter deel een kolom ziet, herinnerend aan de glazen in de noordelijke ramen van de Mariakapel.

Uit de voorafgaande speculaties betreffende het standpunt van de schilder zal men begrijpen, dat het volkomen onzeker is of De Witte zich wat het raam betreft aan de in zijn tijd bestaande situatie heeft gehouden.

Dit geldt ook voor plaat 86 (Cat. no. 61), geschilderd omstreeks 1675-1680, waarin bijvoorbeeld het orgelbalkon van de Westerkerk voorkomt, en waarin het raam van de Binnenlandvaarderskapel voorzien is van een wonderlijke tracering.

Het raam bevat ook hier een strook geschilderd glas van onduidelijke voorstelling.

c) De gravure van Claes Jansz. Visscher, daterend van na 1611, welke in allerlei opzichten betrouwbaar is gebleken, werd gebruikt voor de reconstructie van de tracering van het raam van de kapel.

Uitgaande van de in Middeleeuwse kerken gebruikelijke tweezijdige symmetrie ten opzichte van de lengte-as, kon de aangegeven tracering van de Huiszittenkapel als voorbeeld worden genomen. (foto no. 28)

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BINNENLANDVAARDERSKAPEL

A. BESCHRIJVING VAN DE GEGEVENS

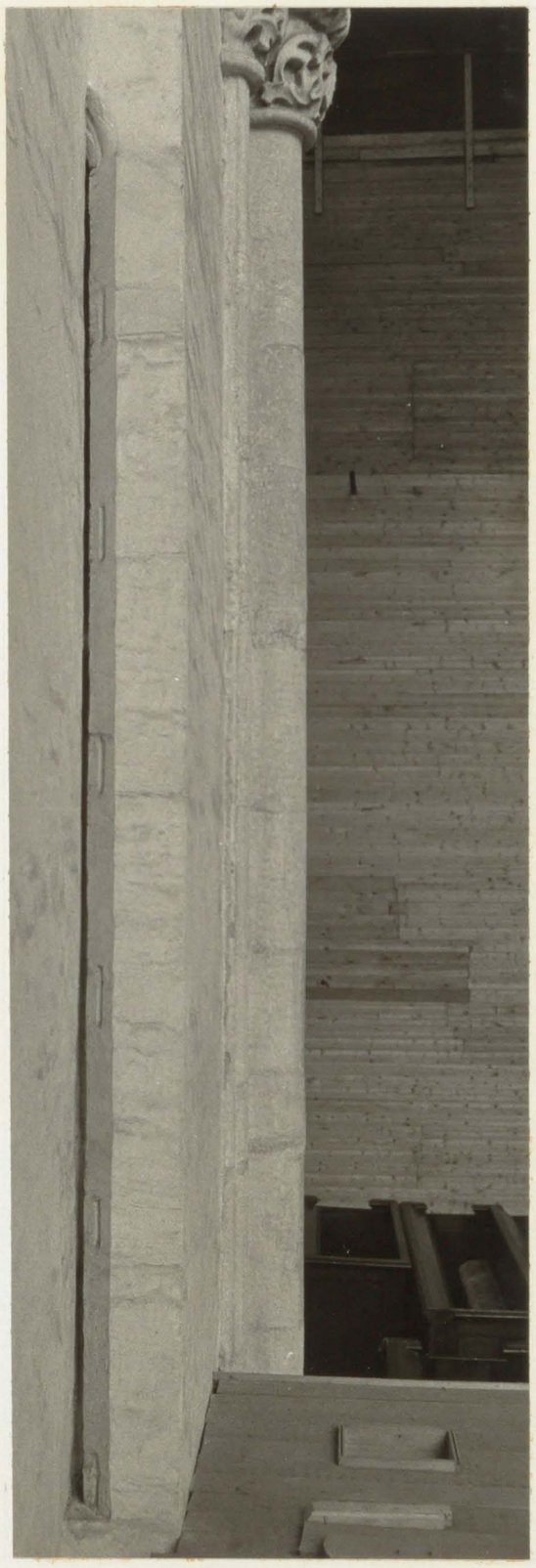
4. AFBEELDINGEN

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN NOORDERZIJBEUK GEZIEN NAAR HET WESTEN
FOTO: W.M.ZILVER RUPE SEPTEMBER'65

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
VOET VOORMALIGE STEUNBEER 30 VAN DE HALLENKERK. FOTO:H.JANSE 1955

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
DAGKANT NIS IN MUURSTUK 67 - 31 IS VOORVLAK STEUNBEER HALLENKERK
FOTO: R.C.NIEUWENHUIS OCTOBER'68

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL KAPITEEL MUURZUIL 30, ZUIDOOSTZIJDE
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG OMSTREEKS 1955

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL SCHRAAGBEELD PUNT 30 OOST
FOTO: H.JANSE MAART '56

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL DETAIL SCHRAAGBEELD PUNT 30 OOST
FOTO: H.JANSE MAART'56

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL BASEMENT MUURZUIL 31, WESTZIJDE
FOTO: R.C.NIEUWENHUIS JUNI'68

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
NOORDERZIJBEUK NIS IN MUURZUIL 31 VOOR BEELD VAN SINT JACOB
FOTO: H.JANSE JUNI'56

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
CONSTRUCTIE TREKBALKSTOELEN EN GEWELFGRATEN BOVEN MUURZUIL 31
FOTO: LICHTBEELDEN-INSTITUUT NO CCLI84 1949

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL KAPITEEL MUURZUIL 31, ZUIDWESTZIJDE
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG OMSTREEKS 1955

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL SCHRAAGBEELD PUNT 31 WEST
FOTO: H.JANSE 1956

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN NOORDERZIJBEUK
FOTO: RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
MUURSTIJL BOVEN KOLOM 4
OMSTREEKS 1955

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
NOORDERZIJBEUK,SCHALKBEELD BOVEN KOLOM 4. FOTO:VAN ROOIJEN,JAN'66

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
NOORDERZIJBEUK, GEWELFSCHOTEL MIDDEN VOOR BINNENLANDVAARDERSKAPEL
FOTO: H.JANSE 1956 ?

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL GEWELFSCHOTEL FOTO: H.JANSE 1956 ?

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL, DETAIL GEWELFSCHILDERING WESTELIJK VELD
FOTO: W.M.ZILVER RUPE SEPTEMBER'65

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL DETAIL KAPCONSTRUCTIE SPANT III OOSTZIJDE
FOTO:H.JANSE 1955 REPRODUCTIE: R.C.NIEUWENHUIS 1968

BINNENLANDVAARDERSKAPEL, STEUNBEERFRAGMENT TUSSEN PUNTEN 74 EN 75

18

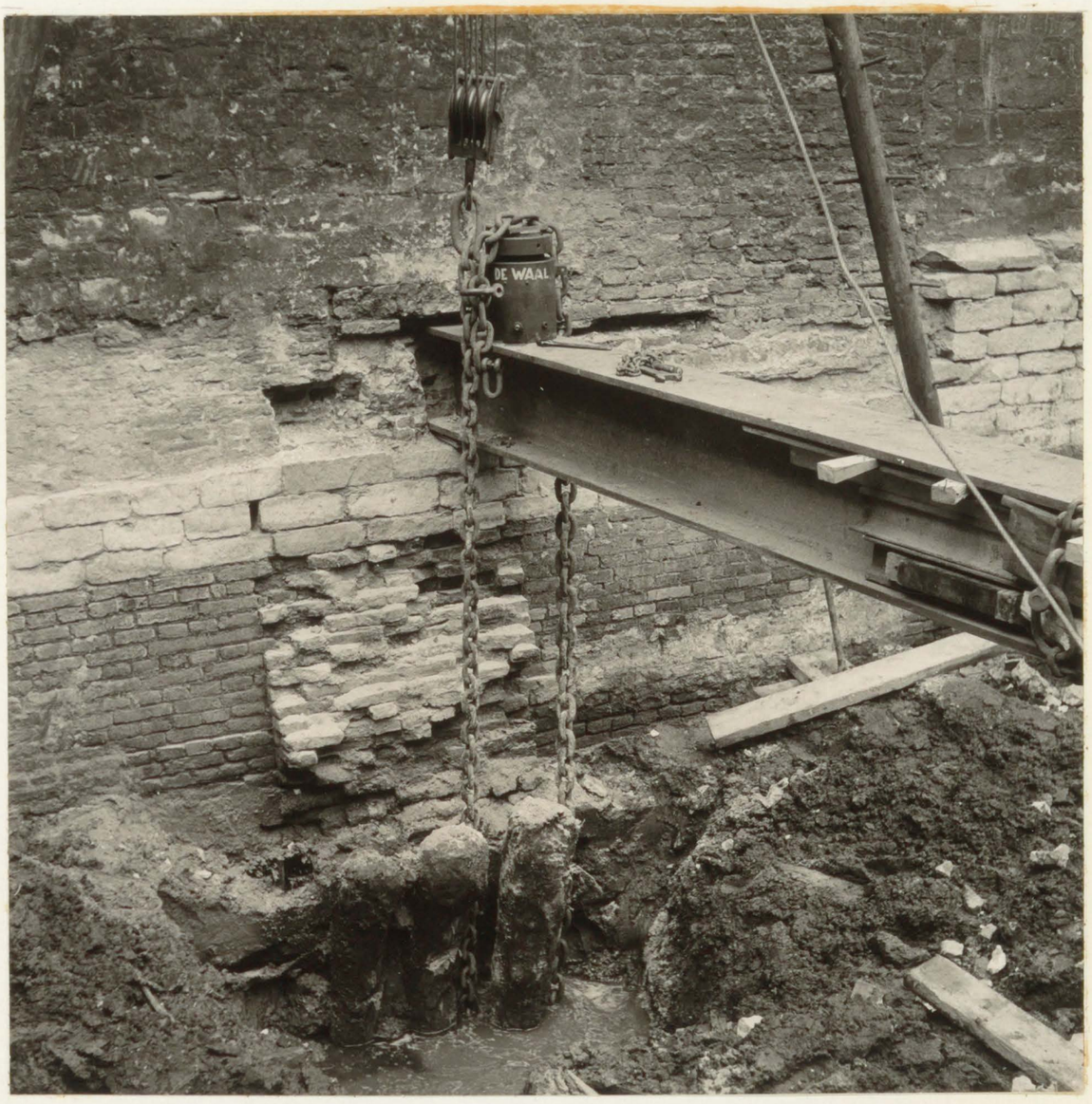

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL, ZIJAANZICHT STEUNBEERFRAGMENT EN LATRINE
FOTO'S: INSTITUUT VOOR PRAE- EN PROTOHISTORIE JUNI'55

19

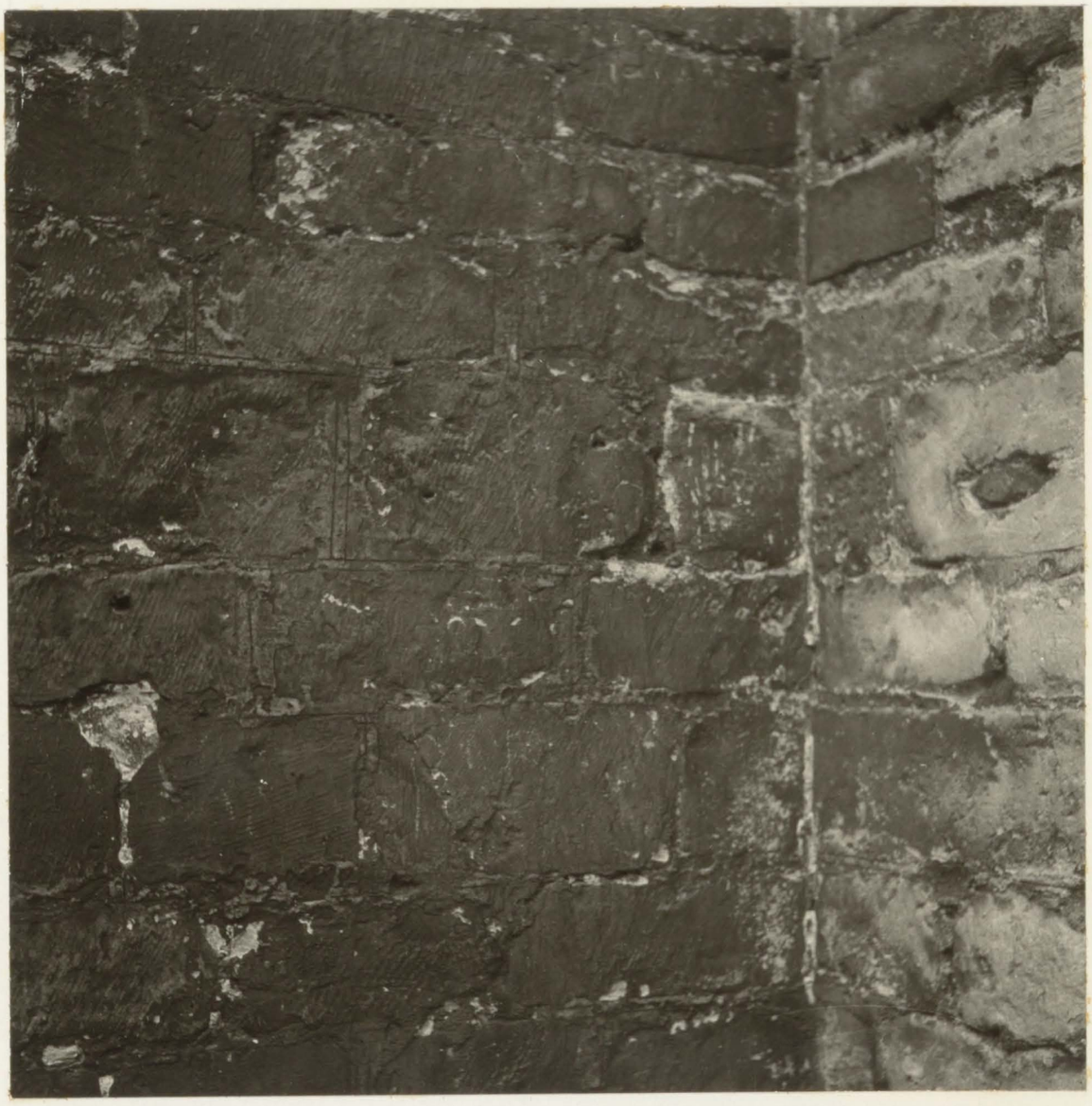
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL OVERZICHT OPGRAVING NOORDZIJDE
FOTO: INSTITUUT VOOR PRAE- EN PROTOHISTORIE JUNI'55

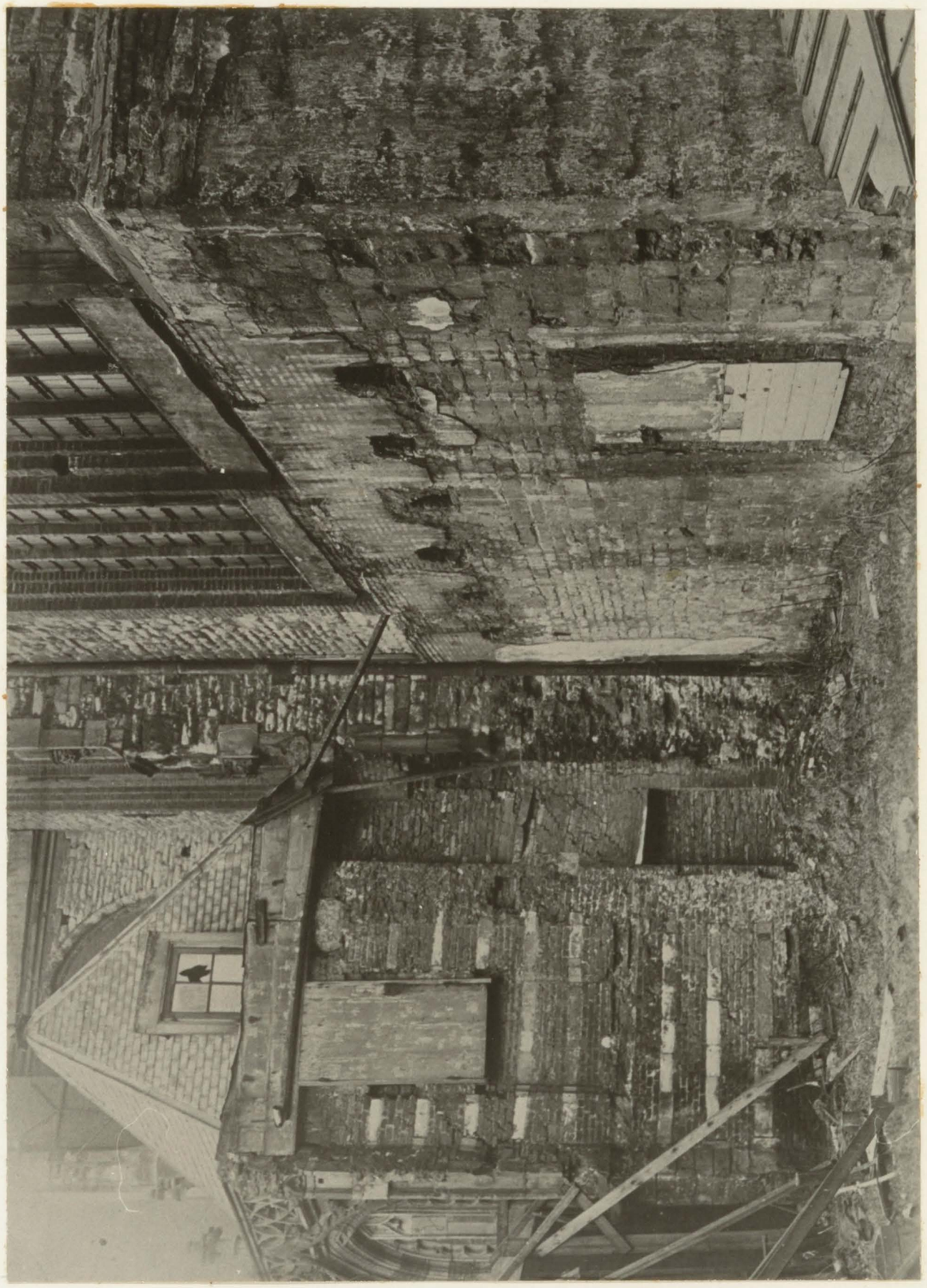
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL, TREKKEN VAN PAAL ONDER STEUNBEERFRAGMENT
FOTO: H.JANSE AUGUSTUS'55

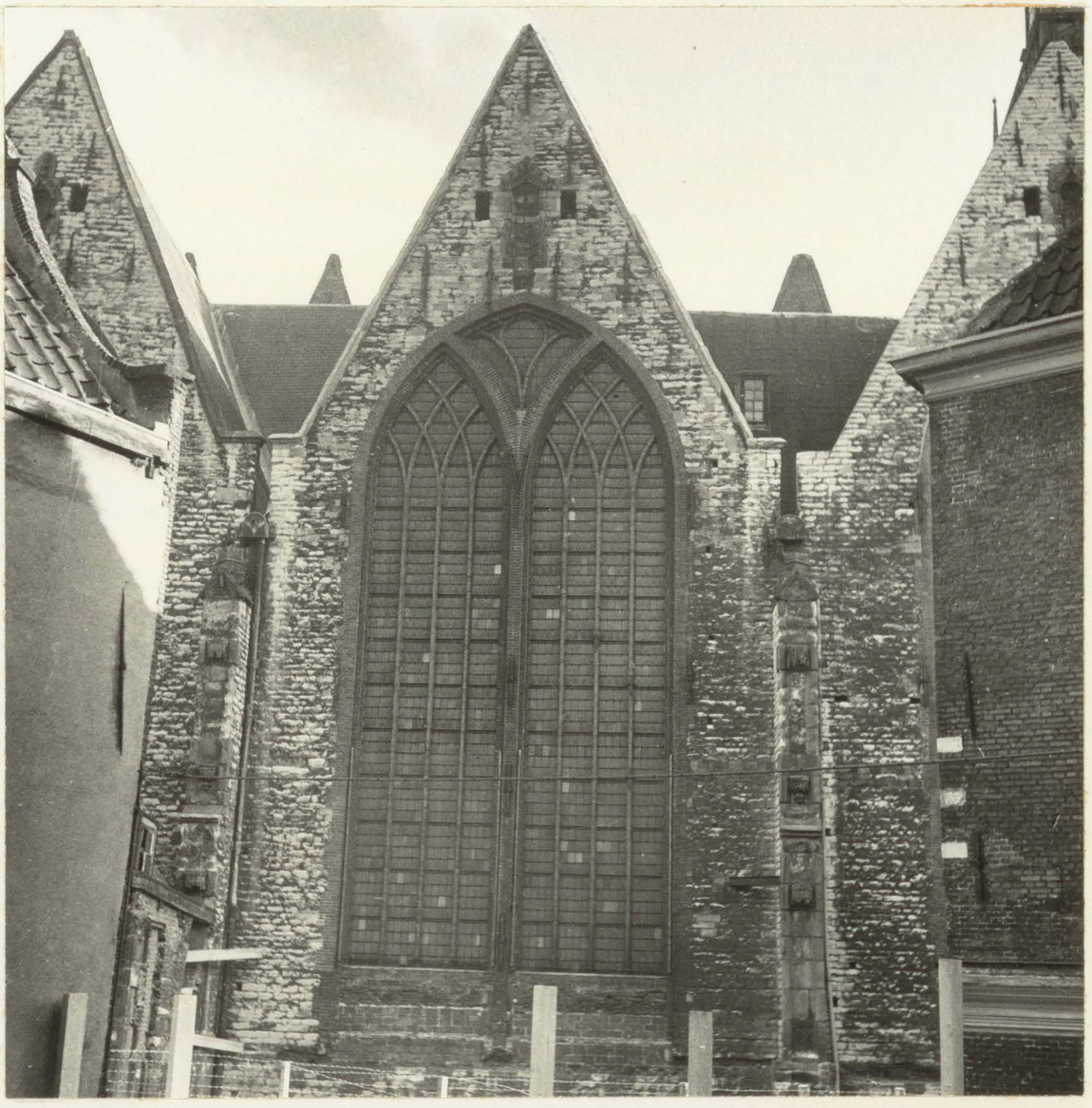
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL FUNDERING STEUNBEER 74
REPRODUCTIE VAN FOTO: H.JANSE MEI'55

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL VOEGWERK MUURSTUK 74-75 NABIJ STEUNBEER74
FOTO: H.JANSE JANUARI '56

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL NOORDGEVEL ONDER DE WATERLIJST
REPRODUCTIE NAAR EEN OPNAME VAN BAKELS 1928

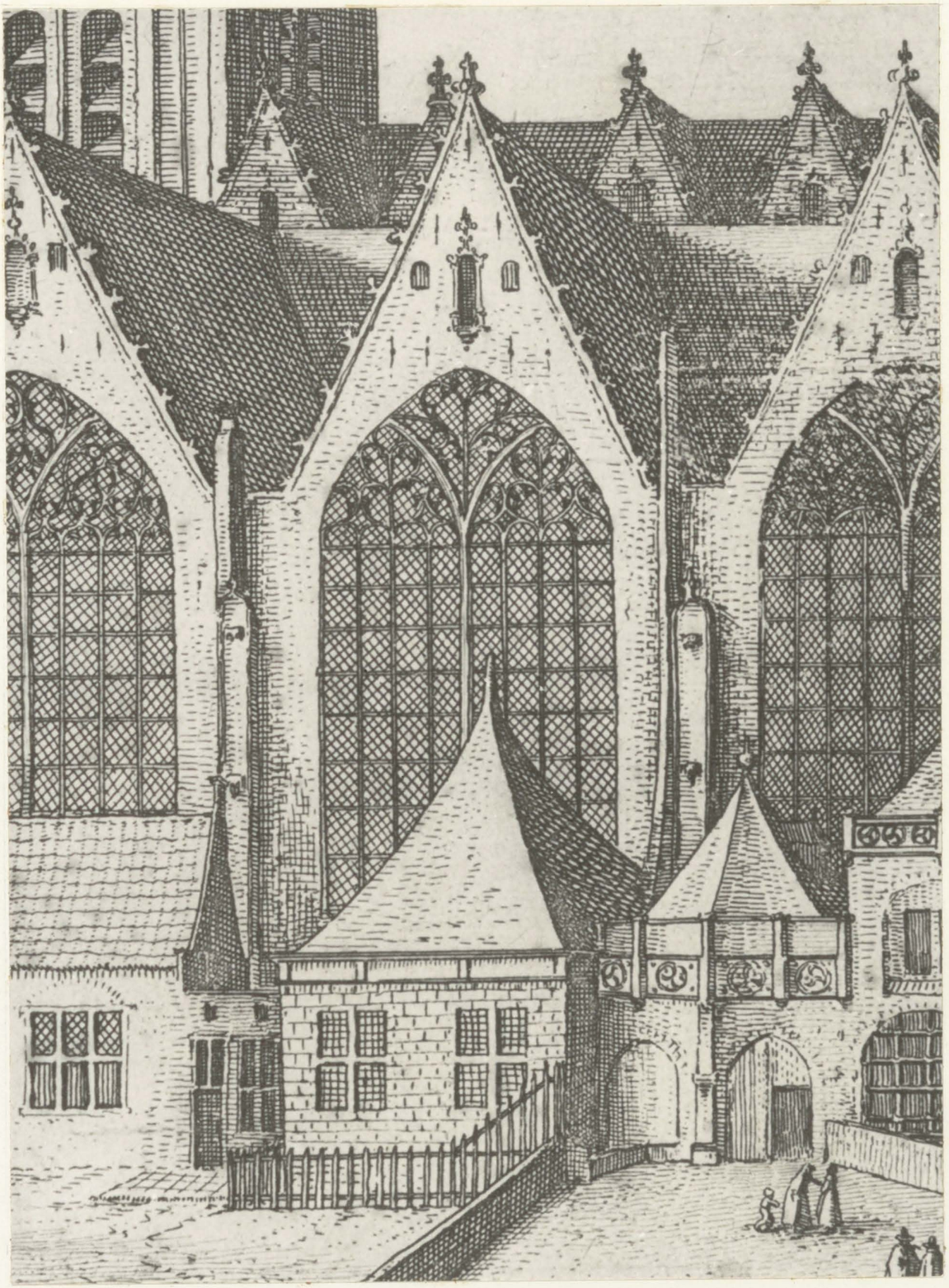
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL NOORDGEVEL VOOR RESTAURATIE
FOTO: H.JANSE SEPTEMBER'55

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN HAMBURGERKAPEL TOPGEVELS
FOTO: H.JANSE 1957

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL UITSLAG VAN DE TRACERING OP SCHOT
FOTO: P.POSTMA MAART'59

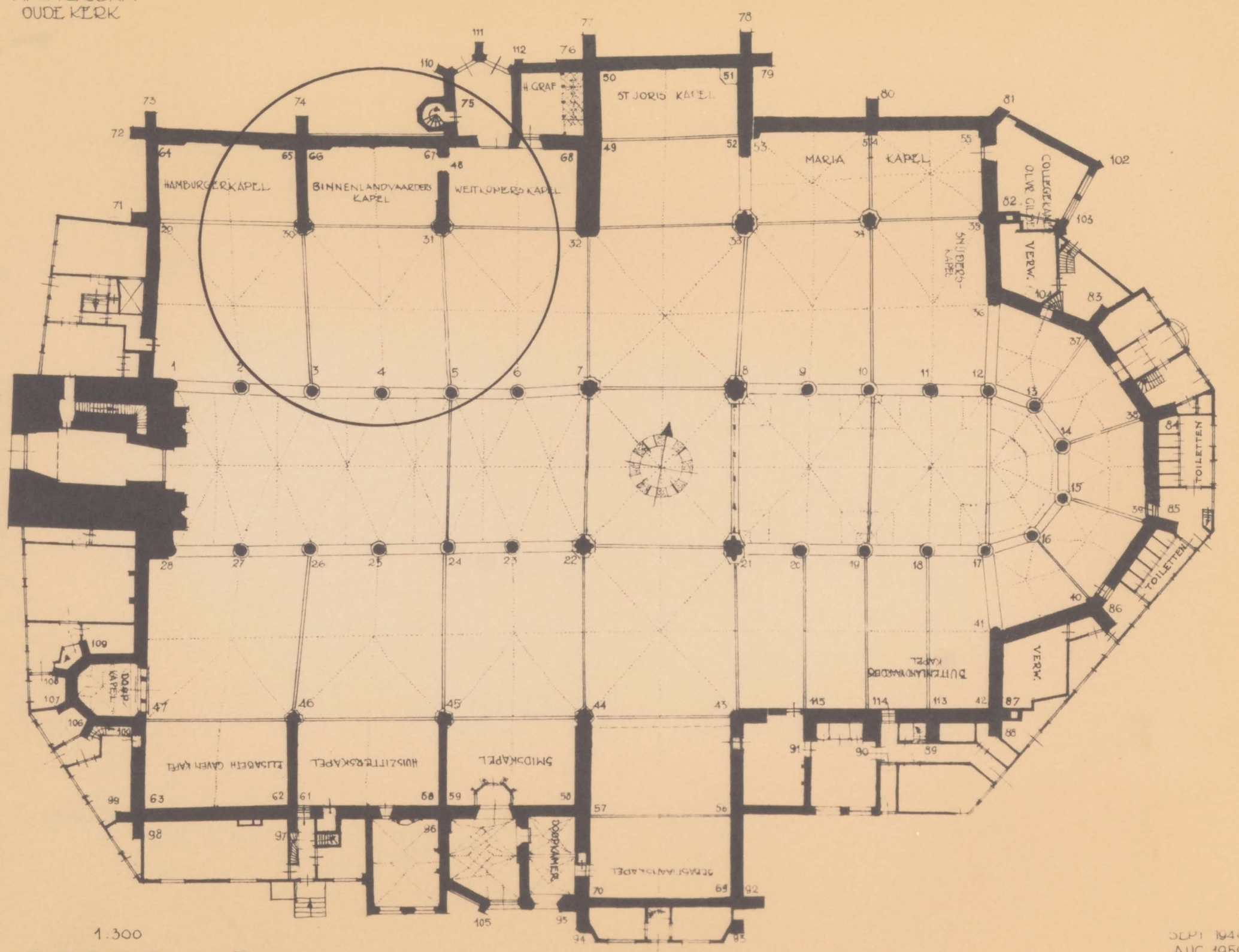
R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
HUISZITTENKAPEL RAAMTRACERING GRAVURE C.J.VISSCHER, NA 1611
FOTO: TOPOGRAFISCHE ATLAS GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST AMSTERDAM

R E S T A U R A T I E O U D E K E R K T E A M S T E R D A M
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
BINNENLANDVAARDERSKAPEL NOORDGEVEL NA RESTAURATIE
FOTO: P.POSTMA AUGUSTUS '59

AMSTERDAM
OUDE KERK

BLAD 100

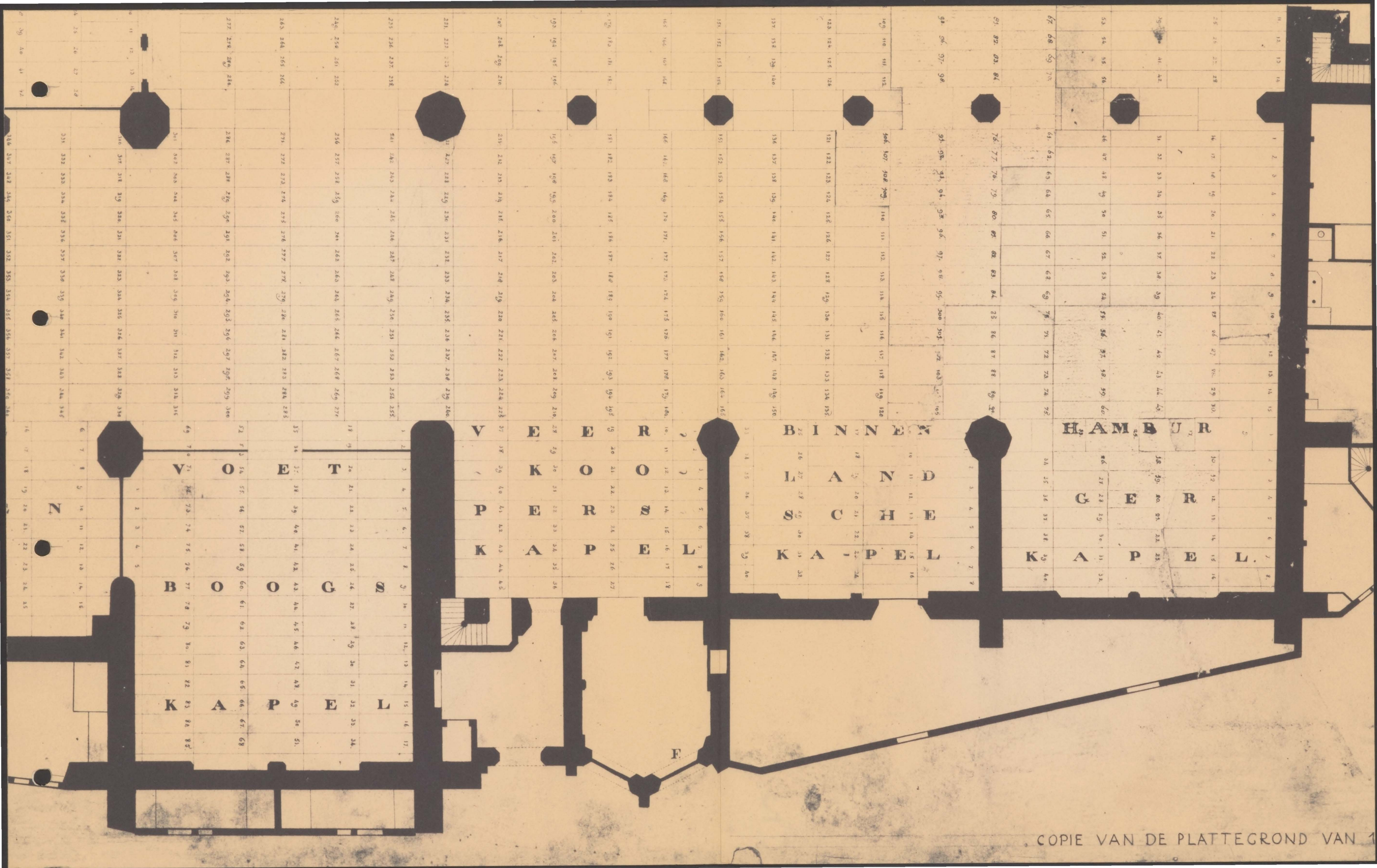

1.300

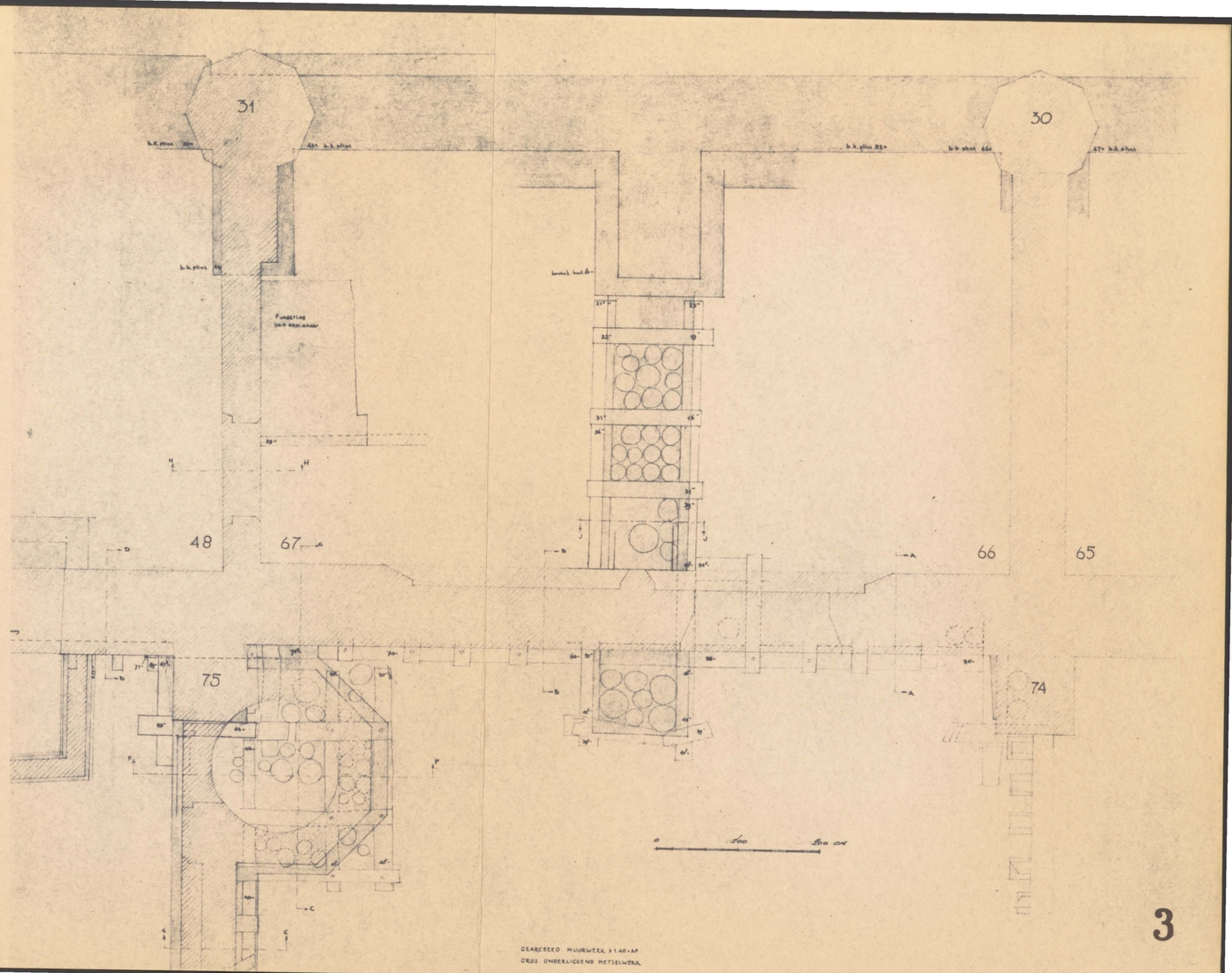
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 (15 m)

SEPT 1948
AUG 1950
NOV 1955
NOV. 1964

AR

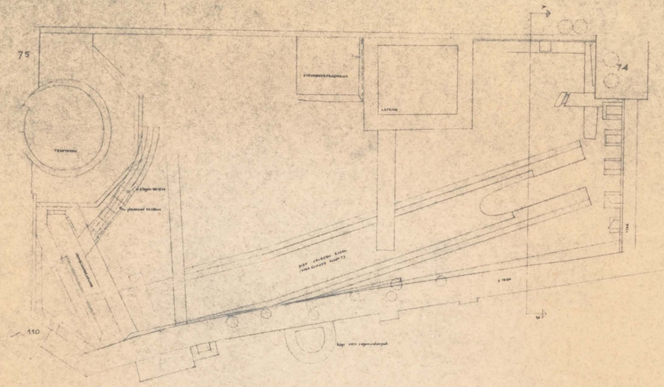

COPIE VAN DE PLATTEGROND VAN

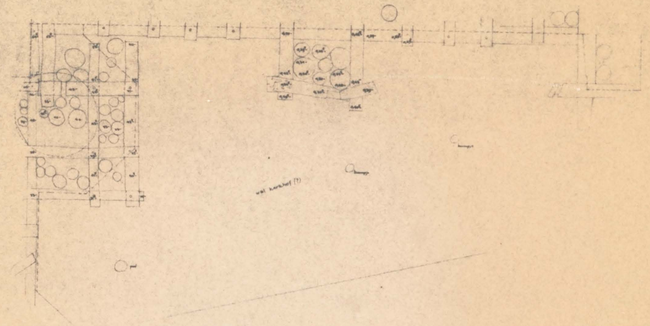

GEARCEERD MUURWERK 3:140+AP
GRIJS ONDERLIGGEND METSELWERK

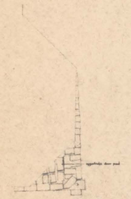
OUDE KERK
AMSTERDAM
FUNDAMENTEN EN MUURRESTEN BUITEN BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN NOORDERPORTAAL

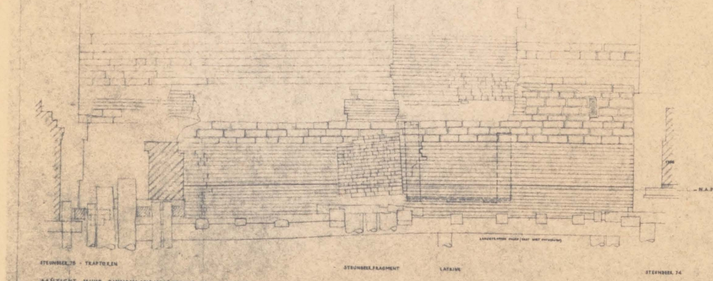
1. PLATTEGROND FUNDERINGMUREN EN MUURRESTEN

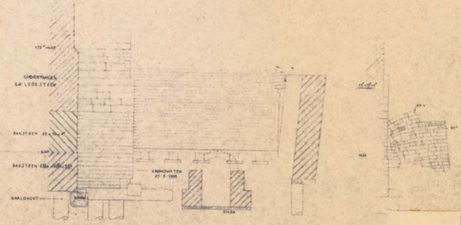
2. AANGETROFFEN PALEN EN HOUTEN ROOSTERWERK.

3. NIET OP 1 EN 2 VOORKOMENDE FUNDERINGONDERDELEN

KAREICHT MUUR BINNENLANDVAARDERSKAPEL

DOORSNEDE AB

SCHAAL 1 : 20

AANZ

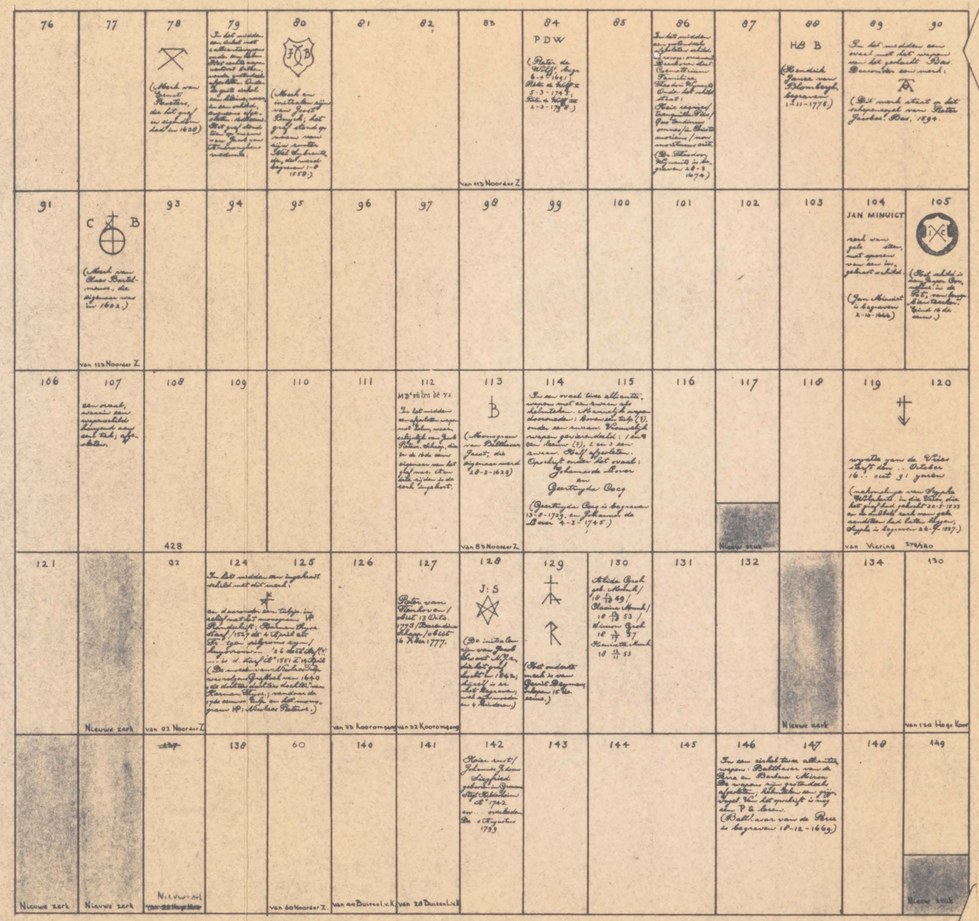
4

12

SAMENGESTELD MET GEGEVENS VAN HET INSTITUUT VOOR PRAE- EN PROTOHISTORIE EN EIGEN OPMETINGEN

AMSTERDAM - OKTOBER 1955

OUDE KERK
AMSTERDAM
RESTAURATIEPLAN ZERKEN N ZIJBEUK BU BINNENLANDVAARDERSKAPEL

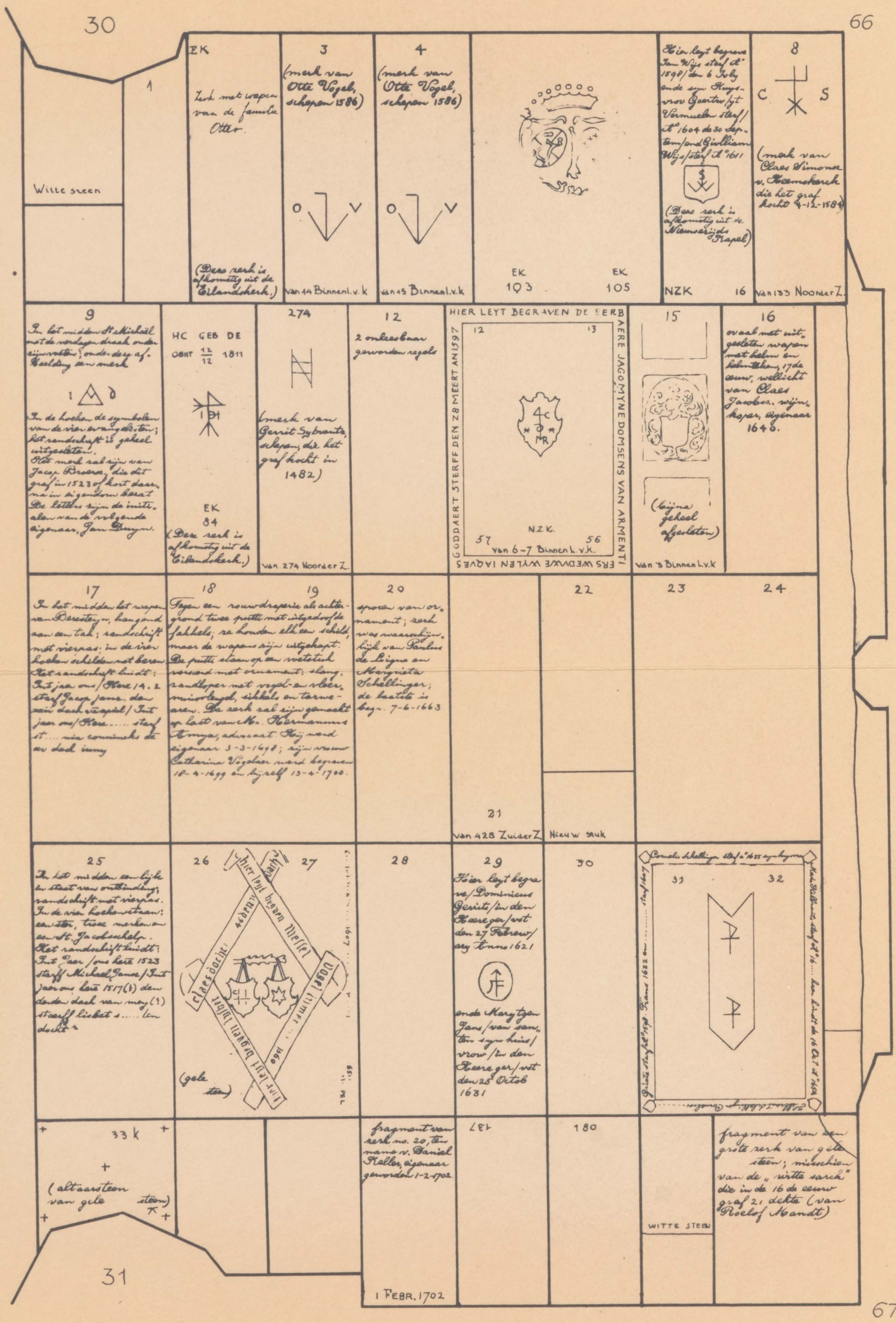

SCHAAL 1:20

AMSTERDAM - MEI 1956
GETEKEND D. BUTELAAR

OUDE KERK
AMSTERDAM

RESTAURATIEPLAN ZERKEN BINNENLANDVAARDERSKAPEL

Reconstructie
met bijvoeging van zerken
uit de Nieuwezijds Kapel en de Eilandskerk.

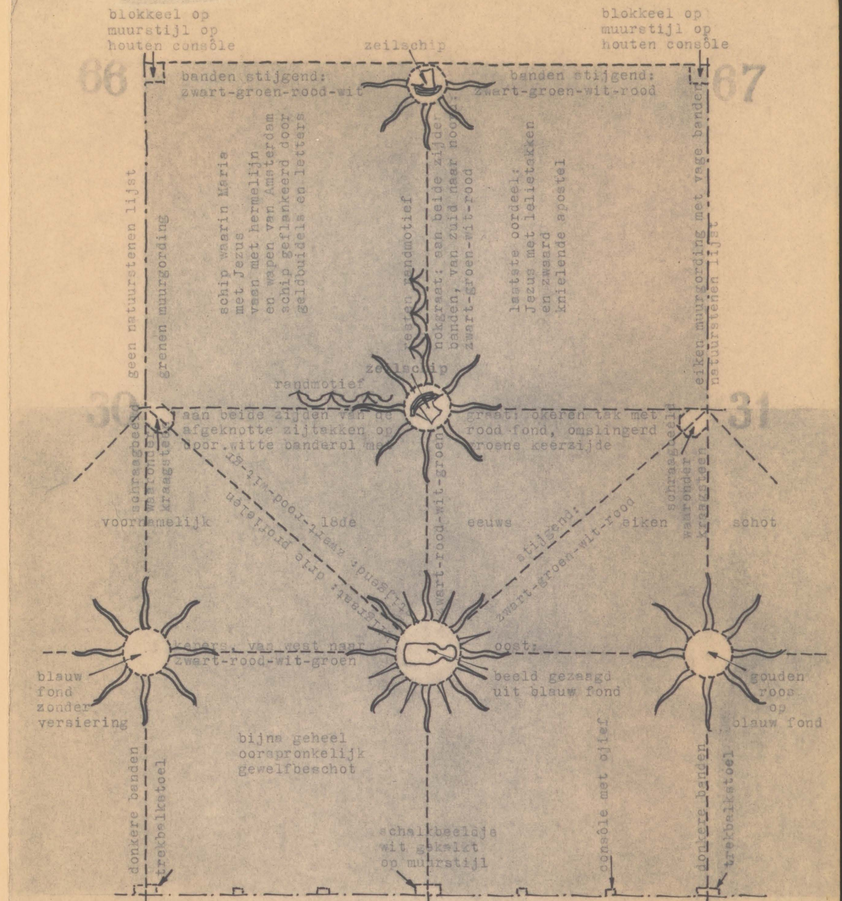
L 1:20 0 100 200 cm

B Bijtelaar
1955

45

AMSTERDAM · OCT. 1955
DEFINITIEF: AUG. 1957

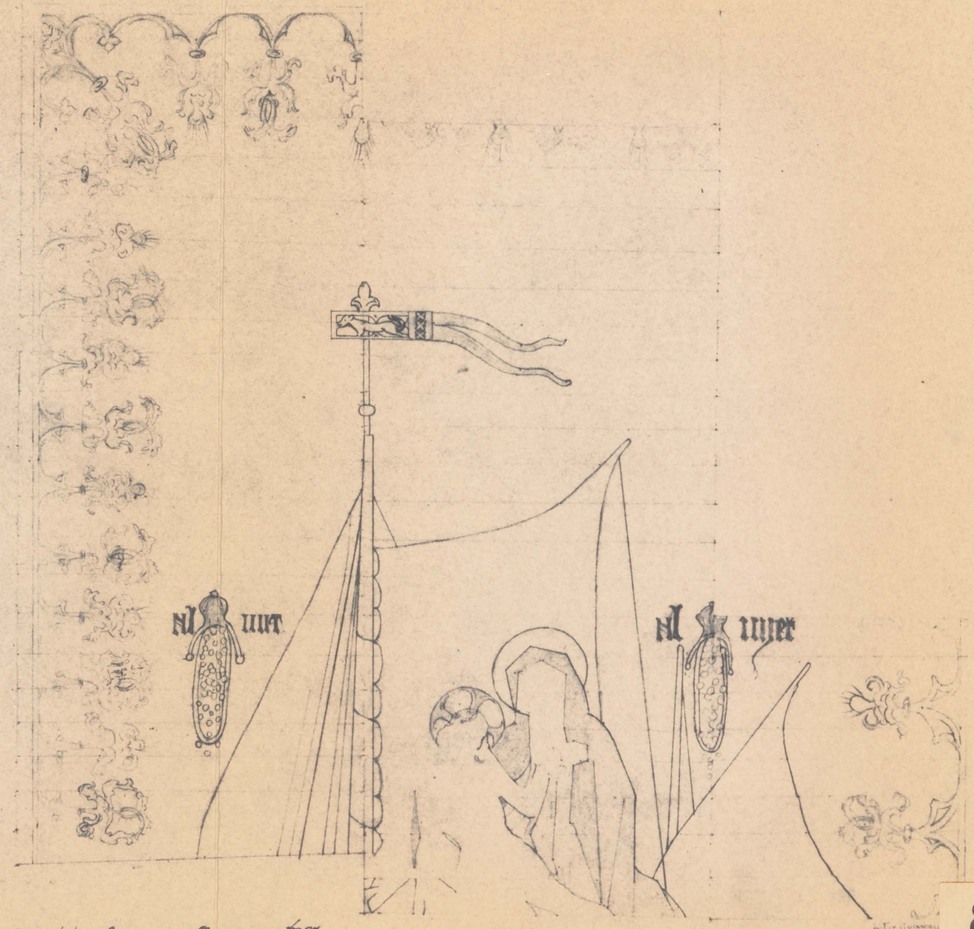
6

7

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BESCHRIJVING BINNENLANDVAARDERSKAPEL EN GEDEELTE NOORDERZIJBEUK
SCHEMA GEWELFBESCHILDERINGEN GET: A.VAN ROOIJEN, 30 - 1 - '68

OUDE KERK.
AMSTERDAM.
BINNENLANDVAARDERSKAPEL. GEWELFSCHILDERING WESTZUDE.

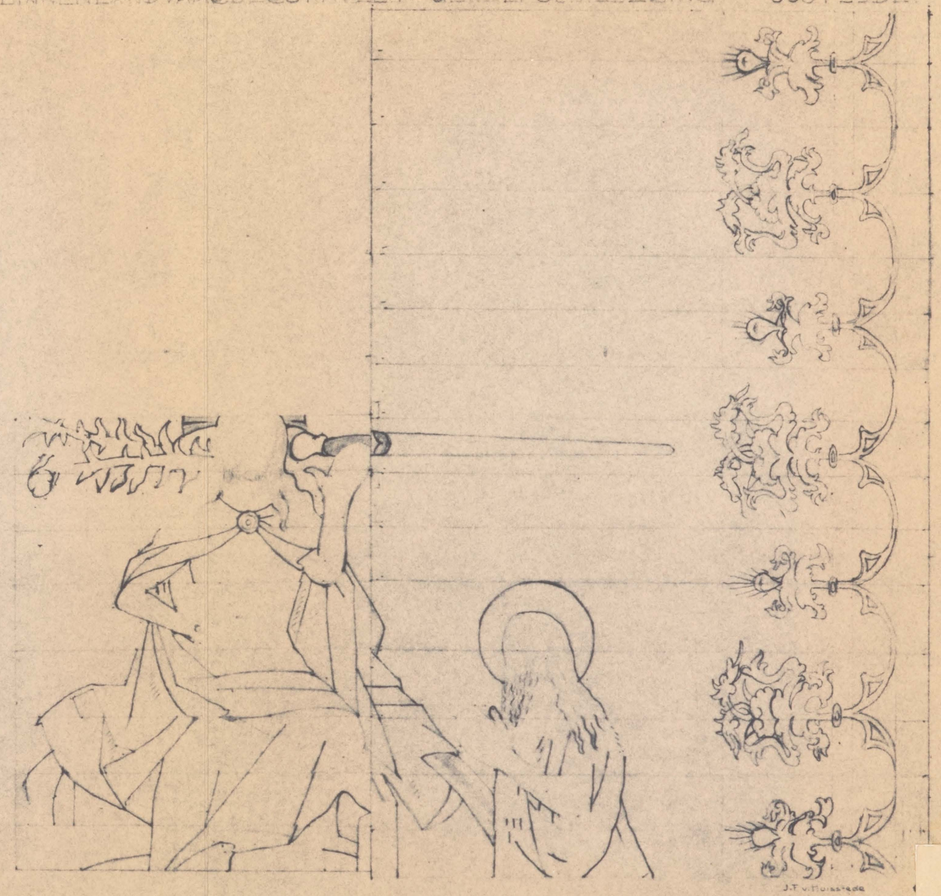

SCH. 1:10 0 — — 50 cm

AMSTERDAM. SEPTEMBER

8

OUDE KERK
AMSTERDAM
BINNENLANDVAARDERSKAPEL. BEWERKTE OCHTENDERING OOSTZIJDE.

SCH. 1:10

AMSTERDAM-SEPTEMBER 1958

KAPCONSTRUCTIE BINNENLANDVAARDERSKAPEL

Constructieonderdeel	Bijzonderheden	Telmerken			
		west	midden	oost	No
sporenpaar in muur	secundair: overlangs doorgezaagde deuvelgaten	-	-	-	
strijkspant noordgevel	nokverbinding spantbenen met open pen en gat, getoogd				
spantbenen	even boven gording gemerkt:	III		IIK	3
hanebalk	aan de einden gemerkt:	III		IIK	3
korbeels		///		>//	3
schoren naar gordingen	westelijke: vernieuwd in eiken oostelijke: origineel				
sporenpaar		\		\	1
koppelhout			\		1
sporenpaar	oostelijke: secundair	-		-	
koppelhout			\\		2
sporenpaar	oostelijke: secundair	///		>\\	3
koppelhout			\\\		3
koppelbalk gordingen	breed 7,2 hoog 9,5/8 cm				
sporenpaar		-		-	
koppelhout	zwaar 5,5x5,5 cm		\\\\		4
balk met muuranker	gekeept over de koppelhouten van de eerste 4 sporenparen; zwaar 12,5x12,5 cm; secundair: aan zuidelijk einde schuine borst met pen en toognagelgat; vermoedelijk oude hanebalk hallenkerk; keep voor oplegging op gording nog aanwezig; geen merk, tenzij onder opgespijkerd anker.				
sporenpaar	westelijke: grenen hulpspoor oostelijke: secundair	-		-	
koppelhout			^		5
sporenpaar	westelijke: secundair, nieuw eiken stuk tussengezet bij restauratie	-		-	
koppelhout			\/\		6
koppelbalk gordingen	breed 9,5 hoog 8 cm				
sporenpaar		\\\		V//	7
koppelhout	bij restauratie vernieuwd in eiken				
sporenpaar		-		-	
koppelhout			\\\^		8
sporenpaar		-		-	
koppelhout			\\\X		9
sporenpaar		-		-	
koppelhout			X		10
koppelbalk gordingen	breed 9 hoog 8 cm				
sporenpaar		/X		-	11
koppelhout			/X		11
sporenpaar		-		-	
koppelhout			X\\		12
sporenpaar		-		-	
koppelhout			\\\X		13
koppelbalk gordingen	breed 7,8 hoog 9,5 cm				
sporenpaar	boven gording: grenen (westelijke)			-	
koppelhout			\\\\X		14
sporenpaar		-		-	
koppelhout			^X		15
sporenpaar		-		-	
koppelhout			\X		16

KAPCONSTRUCTIE BINNENLANDVAARDERSKAPEL

vervolg

Constructieonderdeel	Bijzonderheden	Telmerken			
		west	midden	oost	No
spant:					
spantbenen	oostelijke: merk aan westelijk vlak	IIII		IIII<	4
hanebalk		IIII		<III	4
korbeel		IIII		/III	4
schoren naar gordingen	origineel				
sporenpaar	merken onder koppelhout	\		>	1
koppelhout			\		1
sporenpaar		-		-	
koppelhout			II		2
sporenpaar		-		-	
koppelhout	secundair		III		3
koppelbalk	breed 9 hoog 8 cm				
sporenpaar		-		-	
koppelhout			III		4
sporenpaar		-		-	
koppelhout	bij restauratie vernieuwd in eiken				
sporenpaar		-		-	
koppelhout			IA		6
sporenpaar	oostelijke: liplas boven koppelhout	-		-	
koppelhout			IIIA		7
sporenpaar		-		-	
koppelhout			IIIA		8
koppelbalk	breed 8 hoog 7,5/9 cm				
sporenpaar	westelijke: secundair	-		-	
koppelhout			IIIIA		9
sporenpaar		X		X	10
koppelhout			X		10
sporenpaar		/X		/X	11
koppelhout			\X		11
koppelbalk	breed 7,2 hoog 8 cm				
sporenpaar		//X		//X	12
koppelhout			IIX		12
sporenpaar		IIIX		IIXX	13
koppelhout			IIIX		13
sporenpaar		IIIIX		IIIX	14
koppelhout	geen				
sporenpaar		/X		/X	15
koppelhout	geen				
sporenpaar		-		-	
koppelhout	geen				
kilkeperbalk west	afm.boven: 18x24 , onder 25,5x27 cm				
hanebalk			-		
hulpspantbeen west	grenen, afm. 12x17,5 cm				
kilkeperbalk oost	afm.boven: 26x21,5 , onder: 28x26				
	merk nabij koningsstijl op ondervlak				4
	timmermansmerk op noordwest.zijvlak				
	timmermansmerk op ondervlak				
hanebalk					3
hulpspantbeen oost	grenen, afm. 12x16,7 cm				
koningsstijl	5-hoekige doorsnede met afgesnoten top en 2 rechte hoeken, grootste afm.30x30 cm, verzwaart zich op ± 18 cm boven de zoldervloer tot een 8-kant, grootste rechte maten 40x50 cm, vermoedelijk niet uit één stuk;				
	merken corresp.met kilkeperbalken				
	west: geen merk				
	oost			IIII	4

K A P C O N S T R U C T I E N O O R D E R Z I J B E U K

spanten vanaf 8 t/m 5

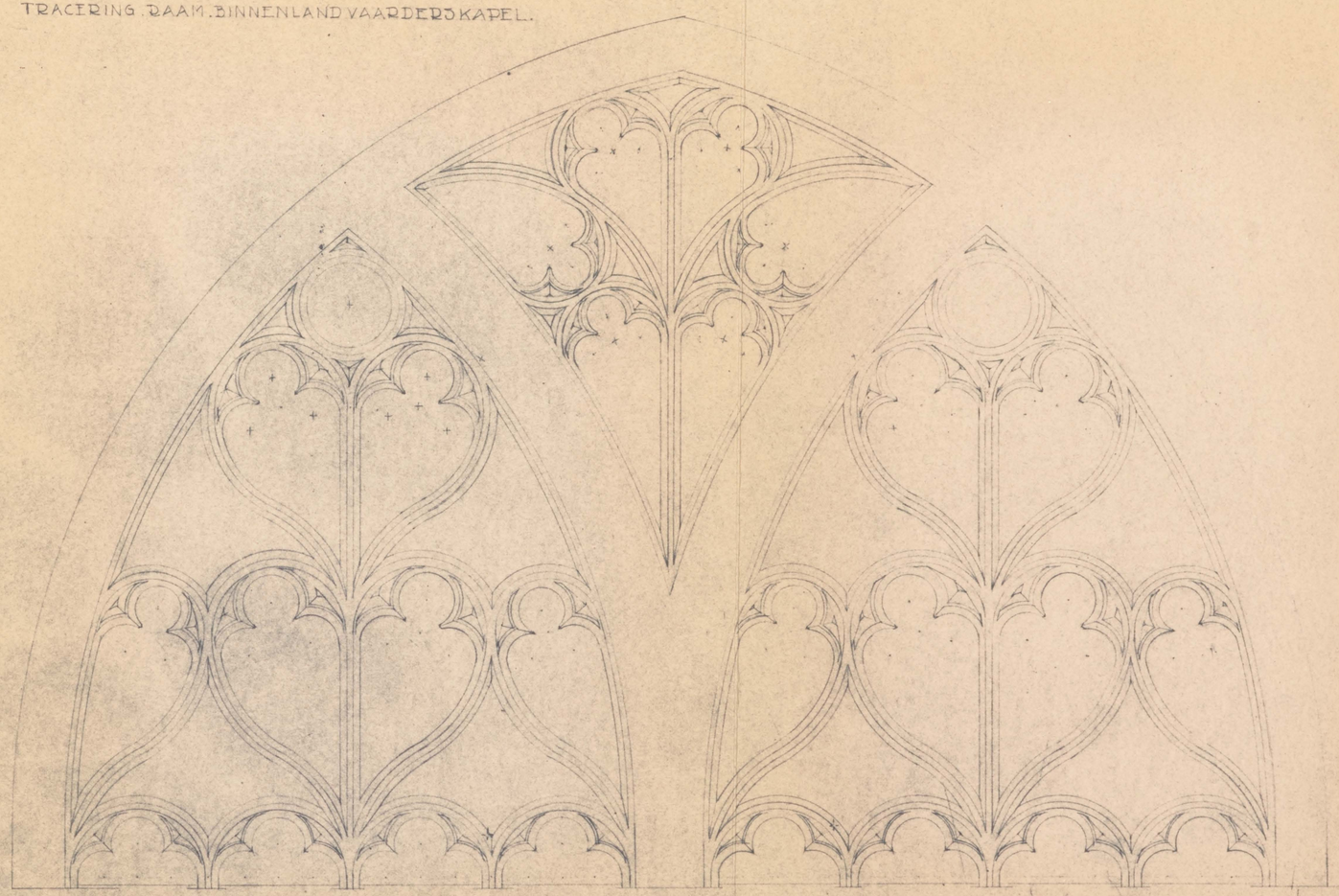
Constructieonderdeel	Bijzonderheden	Telmerken			
		zuid	midden	noord	No
middenbalk oost korbeel	merk nabij standvink		IIII X X IIII		14 14
sporenpaar hanebalk	alleen zuidelijke helft aanwezig		III ////		53
sporenpaar hanebalk	zuidelijke spoor: schuine liplas		//// II		52
sporenpaar hanebalk	zuidelijke spoor: schuine liplas		I ////		51
dakkapel zuidzijde	westelijke wang: in witte verf: 31 TOT 33: 1689 ☧ DIT DACK BEGONNE HENDRICK · TEBBE V.REES bl het beschot van deze dakkapel van grenenhout	oostelijke wang: in witte verf: 31 TOT 33: HH M 17.24.			
sporenpaar hanebalk	beide sporen: schuine liplas		////		50
sporenpaar hanebalk			IIII ////		49
sporenpaar hanebalk	beide sporen: schuine liplas		//// III		48
sporenpaar hanebalk	beide sporen: schuine liplas		//// II		47
dakkapel noordzijde	wangen en plafond grenen; op oostelijke wang met witte geschilderde cijfers: 38				
middenbalk west korbeel standvink	opschrift in wit krijt (?): ..... 1642 op bovenvlak het merk: westzijde oostzijde		III X III X III X X II ; II V		13 13 13 12;7
koppeling mid.balken	zuidzijde: eiken noordzijde: grenen; opschrift in potlood: sloe.n 1-3-1935				
spant spantbenen hanebalk		II Λ O	II Λ	II V	7 7
eiken hulpspantbeen					
middenbalk oost korbeel	merk op bovenvlak		X II II X		12 12
sporenpaar hanebalk	beide sporen schuine liplas		//// \		46
sporenpaar hanebalk	beide sporen schuine liplas		////		45
sporenpaar hanebalk	noord.spoor:schuine liplas: zuidelijke spoor met merk:		//// IIII		44
sporenpaar hanebalk	beide sporen: schuine liplas		//// III		43
sporenpaar hanebalk	tweede (timmermans)merk aan west. zijvlak		//// II	X	42
sporenpaar hanebalk	zuidelijke spoor: schuine liplas noordeinde loopt in kilkeperbalk		//// \		41
sporenpaar hanebalk	grenen, ligt op hanebalk van k.k.balk				
kilkeperbalk hanebalk	noordwestelijke: afm.boven 18x24 cm beneden 25,5x27 cm; geen merken afm.: 13,5x13,5 cm; geen merken				
hulpspant	grenen, afm. 17,5x12,5 cm				
koningestijl	5-hoekige dram. met afgesnoten top en 2 rechte hoeken, grootste maten 30x30 cm, verzwaart zich op ± 18 cm boven de zoldervloer tot een 8-kant, grootste rechte maten 40x50 cm, vermoedelijk niet uit één stuk; merken corresp. met kilkeperbalken west: geen merken : oost: IIII				4

KAPCONSTRUCTIE NOORDERZIJBEUK

spanten vanaf 8 t/m 5
vervolg

Constructieonderdeel	Bijzonderheden	Telmerken			
		zuid	midden	noord	No
klos onder middenbalk	west: geen merk				
middenbalk west	merk op ondervlak		X		10
schoor	merk op bovenvlak		XI		11
koppeling mid.balken	eiken, geen merk				
spant	t.o. Binnenlandvaarderskapel				
spantbenen	alleen zuidelijke nog aanwezig	DIJ			6
hanebalk	alleen zuidelijke helft nog aanwezig				
hulpspantbeen	eiken, zwaar 8x28 cm				
klos onder middenbalk			~~IIII~~ ////		49
middenbalk oost	merk op ondervlak		X		10
schoor	merk op bovenvlak		X		10
kilkeperbalk	noordoostelijke				
hanebalk	afm. 14x14,5 cm		III		3
hulpspant	grenen, afm. 12x16,7				
sporenpaar	zuidelijke spoor: schuine liplas				
hanebalk	grenen				
sporenpaar	zuidelijke spoor: schuine liplas				
hanebalk	secundair: deuvelgaten		~~IIII~~ III		38
dakkapel zuidzijde	alles grenen, geen inscripties				
sporenpaar	zuidelijke spoor: schuine liplas				
hanebalk			~~IIII~~ II		37
sporenpaar	beide sporen schuine liplas				
hanebalk			/ ~~IIII~~		36
sporenpaar	beide sporen schuine liplas				
hanebalk			~~IIII~~		35
sporenpaar	beide sporen schuine liplas				
hanebalk	hier begint een extra gording aan de noordzijde, afm. 15x10 cm		~~III~~ IIII		34
sporenpaar	beide sporen schuine liplas				
hanebalk			III ~~IIII~~		33
dakkapel noordzijde	alles grenen; oostelijke wang: 39 , in witte verf ingekrast: H de Smit en T.verhoef 1884 1884				
spant					
spantbenen	noordelijk been afgekort voor dakkapel, extra been bijgelegd				
	merk op zuidelijk been	^ ^			5
hanebalk			^		5
middenbalk west			V IIII		9
schoor	merk op bovenvlak		IIII^		9
standvink	westvlak		IIII^		9
	oostvlak: V (5); op noordvlak		III V		8
koppeling mid.balken	eiken, geen merk				

OUDE KERK. AMSTERDAM.
TRACERING RAAM BINNENLAND VAARDERSKAPEL.

1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 cm

AMSTERDAM 13-3-1959
GEW. 13-3-1959

14

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BINNENLANDVAARDERSKAPEL

B. BOUWPERIODEN

B. BOUWPERIODEN

In de periode van 9 mei tot oktober 1955 werden in het terrein, gelegen ten noorden van de Binnenlandvaarderskapel, opgravingen verricht welke voor het inzicht in de bouwgeschiedenis der kapel belangrijke gegevens verschaften.

Het over deze opgravingen handelende protocolboek bevat, behalve dagrapporten, een overzicht van de vondsten, beschreven voor H. Miedema. In het navolgende zijn de resultaten van de opgravingen verwerkt voorzover zij betrekking hebben op de kapel.

Evenals bij de beschrijving van de Hamburgerkapel is de vraag ook hier: welke situatie troffen de bouwers van de Binnenlandvaarderskapel aan, hoe was de begrenzing van het Oude Kerk-complex aan deze zijde, vóór de bouw van de kapel begon.

H. Janse maakt het in zijn artikel: "Weitkoperskapel, Noorderportaal en Heilig Graf van de Oude Kerk" (53ste Jaarboek Amstelodamum 1961, blz. 66-84) aannemelijk, dat de uitbreiding van de zijbeuken der hallenkerk begonnen is met een noorderportaal, waarvan de zijmuren - op één travee afstand van elkaar - koud tegen de steunberen van de hallenkerk werden aangebouwd.

Dit noorderportaal besloeg de westelijke helft der huidige Weitkoperskapel, en hield zich dus nog aan de traveemaat van het Middenschip. Een traveemaat oostelijker ontstond enkele jaren later de Sint Joris kapel, waar voor 't eerst de traveemaat twee maal zo groot werd genomen. De ruimte tussen St. Joriskapel en noorderportaal werd volgebouwd en kort voor 1500 - samen met het portaal - verbouwd tot de Weitkoperskapel van een ruimtevorm zoals we die nu kennen.

Zover was het dus nog niet in 1482, in welk jaar de Binnenlandvaarderskapel in gebruik blijkt te zijn (zie blz. 8).

Uit de vondst van een tot 83 + NAP afgebroken steunbeer midden tussen de steunberen 75 en 74, gecombineerd met de vondst van een fundering midden tussen de muurstukken 30-66 en 31-67, kan worden geconcludeerd, dat de huidige Binnenlandvaarderskapel eveneens is ontstaan uit samenvoeging van twee kleinere ruimten.

Of een van deze kleine kapellen reeds de in 1482 bedoelde is, of dat de samenvoeging toen reeds een feit was, kan niet met zekerheid worden gezegd.

Het laatste is echter in verband met de bouw der Hamburgerkapel, welke begon in 1495, niet waarschijnlijk. De gelijktijdig vervaardigde kapconstructies van Hamburger- en Binnenlandvaarderskapel doen vermoeden, dat de aanbouw van een nieuwe kapel een geschikte gelegenheid was om beide kapellen onder één kap te brengen en samen te voegen tot een Binnenlandvaarderskapel.

Het altaar der Binnenlandvaarders wordt voor het eerst genoemd in 1453, en nogmaals in 1471. Het is dan geplaatst tegen de noord-westelijke vieringpijler (kolom 7). De kleine kapellen moeten dus tussen 1471 en 1482 zijn ontstaan.

Het grondonderzoek buiten de kapel wees uit (Protocolboek IPP, onderzoekingsrapporten nr. 5 en 6), dat het terrein was opgehoogd met klei- en veenblokken. Deze ophoging behoeft niet juist ten behoeve van deze kapellen te zijn opgebracht, maar kan ook geschied zijn voor de bouw van de eerste stenen kerk en het uitzetten van het daar ongetwijfeld bijbehorende kerkhofterrein.

Bij het uitzetten van de bouwmuren der kleine kapellen kon men in het zuiden aansluiten op de steunberen van de hallenkerk, en in het oosten op de westelijke steunbeer van het noorderportaal. Deze steunbeer was echter aanmerkelijk smaller dan de muurdikte, die men voor de noordgevel der kleine kapellen noodzakelijk achtte.

De fundering werd gevormd door een zogenaamd roosterwerk, uitvoerig beschreven door een anonymus, verwerkt door Pontanus en vertaald door Montanus, welke tekst men vindt in het maandblad Amstelodamum 43ste jaargang, mei 1956, blz. 69.

Dit roosterwerk bestaat uit twee lange, zware balken, die op een afstand gelijk aan de breedte van de muuraanleg naast elkaar worden gelegd en gekoppeld door dwarsbalken. In de aldus ontstane vakken werden elzenpaaltjes geheid van ongeveer twee meter lang, en wel zoveel, dat de randbalken enigszins op spanning kwamen te staan. Bij belasting door de muur wordt het naar buiten uitwijken van de buitenste paaltjes voorkomen door het roosterwerk.

De tussen- en zijmuren van de kapellen werden even zwaar als de breedte van de steunberen der hallenkerk. Het gehele noorderportaal was lichter opgezet dan deze steunbeerbreedte, zodat zich hier in de aansluiting een sprong in het muurvlak voordeed, welke tot op heden gehandhaafd is gebleven.

De blindnis welke zich in de westgevel van het noorderportaal bevond, werd door de dikkere noordgevel van de nieuwbouw oversneden, wat de merkwaardige aanzet van de boog dezer blindnis verklaart.

Bij uitgravingen in de kerk ten behoeve van funderingverbetering bleek zich tegen de voormalige westgevel van het noorderportaal, dus de oostwand van de kapel, een altaarfundering te bevinden. Vermoedelijk had men hier te maken met het St. Pieters- of Kruisaltaar, dat in 1482 wordt vermeld, en vermoedelijk in 1473 werd opgericht. In deze zin zou men de laatste regel van de acte, vermeld door Commelin, kunnen interpreteren. (Zie blz. 11.)

Open bleef de vraag of de noordelijk van de altaarfundering in het muurstuk 67-31 gevonden doorgang - vermoedelijk een zijingang van het portaal - bij de bouw der kleine kapellen is dichtgezet of gespaard gebleven. De opening bleek met ondefinieerbare brokken baksteen te zijn dichtgezet, zodat hier het materiaal geen dateringsmogelijkheid opleverde.

Van de westelijke steunbeer van het noorderportaal, welke opging in de noordgevel van de nieuwe kapellen, is bij de restauratie geen spoor teruggevonden.

De scheidingsmuur der kleine kapellen sloot in het zuiden aan op een steunbeer van de hallenkerk en manifesteerde zich in de noordgevel van het nieuwe complex door een steunbeer, waarvan de fundering bij de opgravingen van 1955 werd gevonden (foto's 18 en 19).

Doordat de lagen metselwerk van deze steunbeer naar het zuiden afhelden, en er zich een scheur bevond tussen de beer en de noordgevel, veronderstelde het I.P.P. aanvankelijk dat de steunbeer nooit belast was geweest.

De vondst van de fundering in de kapel, welke in het verlengde ligt van de beer, heeft deze hypothese ontkracht.

Men is het er thans over eens, dat scheidingsmuur en steunbeer korte tijd, zeker van $\pm$ 1473 tot kort voor 1500 moeten hebben bestaan, en eerst zijn gesloopt ten tijde van de bouw van de Hamburgerkapel (1495-1509) en de daardoor opgeroepen ruimere visie op de totaliteit der noordelijke kapellen.

De funderingen zijn dus kort belast geweest in plaats van nooit, wat niet zo'n groot verschil is, als men maar voldoende afstand neemt.

De op foto no. 18 in 't oog springende schuine platte laag is een in Middeleeuws werk veel voorkomende metselwijze, welke zich om de ongeveer tien lagen herhaalt en waarmede men vermoedelijk het verband in de muur heeft willen versterken.

In de fundering van de noordgevel der kapel valt een kleine versnijding op (foto no. 21). Op dit niveau vindt ook juist een verandering in het steenformaat plaats. Onder de versnijding bedraagt dit namelijk 23 x 10,8 x 5,4 cm; er boven 22 x 10 x 4,8 cm. Laatstgenoemd werk is elf lagen hoog en gaat even onder het maaiveld over in het gevelwerk bestaande uit blokken Lede- en Gobertangersteen. Deze gevonden steunbeer werd afgebroken tot laatstgenoemde overgang aangetroffen.

Het bouwlichaam der beide kapellen eindigde vermoedelijk in het noordwesten op gelijke wijze als thans de Hamburgerkapel. De noordelijke steunbeer is dus de thans nog bestaande no. 74, terwijl de westelijke sinds 1495 opgenomen zou moeten zijn in de noordgevel der Hamburgerkapel.

De zojuist genoemde kleine versnijding en het verschil van baksteenformaat spelen een rol in de volgende, reeds in de beschrijving der Hamburgerkapel vermelde, overwegingen.

Indien de noordgevel der Binnenlandvaarderskapel met een westelijke steunbeer eindigde als de Hamburgerkapel thans, en deze steunbeer zou opgenomen zijn in de gevel van deze kapel; als de noordgevel der Binnenlandvaarderskapel in het midden een opgaande steunbeer bezat; als twee kleine ramen in deze gevel vervangen werden door één groot, hoe komt het dan dat van al deze onderdelen in het opgaande werk van de noordgevels geen sporen meer zijn waar te nemen?

Men kan antwoorden, dat dan blijkbaar het gevelwerk keurig is ingeboet; maar de opgesomde ingrijpende veranderingen zouden zich toch spoedig door ongelijke voegdikten verraden.

De hypothese is nu, dat men in de bouw van de Hamburgerkapel - op tweemaal de gebruikelijke traveemaat - een geschikte gelegenheid moet hebben gevonden om de gehele noordzijde te herzien. Men zou daartoe voor de oude bakstenen gevels een bekleding van natuursteen kunnen hebben geplaatst, die alle bouwnaden maskeerde. Deze voormetseling moest uiteraard op een of andere wijze op de fundering dragen, waarvoor een versnijding een geschikt draagvlak bood. Dit zou het verschil in baksteenformaat onder en boven de kleine resterende versnijding kunnen verklaren. Ook is het plausibel dat men het front van natuursteen tot even onder het maaiveld, en niet dieper, heeft doorgetrokken.

In dezelfde bouwfase zou dan de sloop van de scheidingsmuur en de steunbeer tussen de kleine kapellen moeten vallen, bovendien de bouw van een nieuwe kap tegelijk met de kap der Hamburgerkapel.

Tégen deze hypothese spreekt het feit, dat het baksteenformaat van de fundering der afgebroken steunbeer gelijk is aan het formaat van de twaalf lagen onder het natuursteenfront, althans volgens het onderzoekingsrapport in het Protocolboek van het IPP. Beide onderdelen zijn echter - voorzover op foto no. 21 zichtbaar - niet in verband gewerkt, maar op een enkele plaats met een laag ingekast, namelijk de eerste en de zesde laag van boven af.

De zuidelijke negge van de blindnis in de westmuur van de huidige kapel valt samen met het einde (de hoek) van de steunbeer der hallenkerk (foto no. 2). Bij het afhakken van het pleisterwerk kwamen de hoekblokjes van de steunbeer voor de dag. De profilering van de negge is bij de bouw van de muur in het metselwerk en de blokjes gekapt. Het blijft een open vraag of de blindnis in de oostelijke muur der Hamburgerkapel tegelijk ontstaan is met de bouw van de muur. In dat geval moet dus de westgevel der Binnenlandvaarderskapel buiten een blindnis hebben vertoond. Een andere mogelijkheid is, dat de nis eerst ontstond bij de aanbouw der Hamburgerkapel. Dit lijkt minder waarschijnlijk, omdat de muur ter plaatse dan over de diepte van de nis zou moeten zijn uitgekapt, waarvan bij het afhakken van het pleisterwerk ten behoeve van het restauratiewerk niets is gebleken.

De kantmontants schenen in verband met de muur gemetseld. De middenmontants vormden in dit opzicht geen bewijsmateriaal, omdat de geprofileerde stenen hiervan in beide situaties in een sponning in het fond van de nis worden opgenomen en de op deze montants aansluitende stenen dus in beide gevallen zijn afgehakt.

Blijkens een opmetingsschets van de opzichter P. Postma, gedateerd 29-1-'59, is de waterlijst van de noordgevel een secundair verwerkt stuk van een oude waterlijst. Het gevonden blok dat tot deze conclusie voerde, omvat enerzijds de gebruikelijke afschuining met daaronder het ojiefprofiel dat buiten de gevel uitstak en thans ook bij de restauratie is volgehouden, anderzijds - in de muur - een holprofiel, dat volgens het bijschrift van de heer Postma, zou behoren bij de situatie van de twee kleine kapellen. Thans lijkt het echter waarschijnlijker, dat het een stuk is van de waterlijst van de hallenkerk, want bij het nog bestaande deel van deze bouwperiode, namelijk de Buitenlandvaarderskapel, is hetzelfde profiel toegepast.

Men kan zich nu afvragen hoe de beide kapellen die later samen de Binnenlandvaarderskapel zouden vormen er - van het middenschip uit gezien - uitzagen.

De muur van de hallenkerk zal tussen de steunberen doorbroken zijn geweest, allereerst door een beglaasd venster boven de waterlijst, een situatie zoals we die nu nog kunnen zien bij de Buitenlandvaarderskapel in de zuid-oosthoek van het complex.

Onder de waterlijst kan zich een boogvormig begrensde doorgang hebben bevonden, welke al of niet kon worden afgesloten. De nieuwe noordgevel zal ramen van gelijk formaat hebben gehad - namelijk nog gebaseerd op de oude traveemaat.

Voor lichttoetreding tot zijbeuk en middenschip moesten de oude ramen gehandhaafd blijven. Ook kan men het middelste deel van de muur afgebroken, de kantmontants tot de kerkvloer doorgetrokken en de beglazing verwijderd hebben. Toch zal de nieuwe aanbouw voor het lichtniveau in de kerk een gevoelig verlies hebben betekend.

Misschien ligt hierin een van de redenen waarom men tot het samentrekken der kleine kapellen is overgegaan.

Het eerst zal men de kap hebben vervangen, waardoor de scheidingsmuur tussen de kleine kapellen en de scheidingsmuur van deze met de Noorderzijbeuk konden verdwijnen, evenals de trekbalk welke enerzijds in de muur midden tussen de punten 30 en 31, anderzijds boven kolom 4 was opgelegd.

De standvink van de oude kapconstructie werd vervangen door een koningsstijl, zodat hiertegen de nieuwe kilkepers en ook de zuidelijke helft van het oude spant konden worden opgevangen. De spantpoot kon dus op de muurplaat blijven rusten, maar het onderste deel van de gewelfgraat moest - door het vervallen van de trekbalk - op een andere wijze worden gesteund. Dit geschiedde met een gebeeldhouwde muurstijl of hangerel (foto's no. 12 en 13), waarvoor niet de oude muurstijl werd gebruikt. Dit was onmogelijk door de grote pengaten welke door demontage van het korbeel openkwamen.

Nadat men het trekbalkjuk 30-31 had aangebracht, kon men het eerste spant van de nieuwe kapel stellen. Tegelijkertijd zal men de restanten van de hallenkerkmuur - de steunberen dus - van een natuurstenen bekleding hebben voorzien, waardoor muurpijlers ontstonden.

Vanzelfsprekend zal muurzuil 30 eerst zijn ontstaan toen de bouw der Hamburgerkapel tot de kapvoet was gevorderd, dus tussen 1495 en 1509.

De verschillen der kapitelen en basementen zijn genoemd door Noach (zeer globaal op blz. 62 van zijn boek) en beschreven en vergeleken met die in de Nieuwe Kerk door Van Breen (zie blz. 19). Zij geven geen aanleiding om in de muurzuilen onderling nog aan verschillende bouwperioden te denken.

Bekend is, dat vele kerken die aanvankelijk een open dakstoel bezaten, later werden overwelfd. Dat dit ook bij de Oude Kerk het geval zou zijn geweest, is niet met zekerheid te zeggen, maar beschouwing van kapconstructieonderdelen maakt een open dakstoel als eerste situatie onwaarschijnlijk.

Ook de tekst op de beschilderde banderol van trekbalk 52-49 geeft geen uitsluitsel, omdat het sleutelwoord dat zou moeten aanduiden wat er dan wel in 1412 gebeurd is, onleesbaar blijft, en gezien het aantal stokken van de letters, bepaald n i e t kan betekenen "ghewulft".

Wagenaar vermeldt in zijn beschrijving van de kapel de ingang van een zandhok (zie blz. 12). Deze toegang is in 1914 bij de gedeeltelijke restauratie door arch. C. B. Posthumus Meyjes dichtgemetseld, tegelijk met de afbraak van de tegen de kapel aangebouwde huisjes.

Het onderzoekingsrapport van het IPP betrekt de doorgang bovendien op een latrine welke zich tegen de noordgevel der kapel bevond, en waarvan de fundering, met enig opgaand metselwerk, bij de ontgravingen van 1955 te voorschijn kwam, direkt oostelijk van de gevonden steunbeer (foto's 19 en 20). De kleine rechthoekige ruimte werd omsloten door vier muren van steens metselwerk, baksteenformaat 22-22½ x 10½ x 4½ à 5 cm, in wild verband gemetseld, met zware baarden. Ook langs de kerkgevel was een muur gezet.

Het metselwerk rustte op zes oost-west gelegde planken, welke droegen op drie noord-zuid gerichte planken. Aan de binnenzijde was het metselwerk gepleisterd. Dit restant is afgebroken op 30 juni 1955.

Deze latrine is niet de eerste welke tegen de kapel was aangebouwd, want het zakboekje van Memoriemeesters vermeldt er een tegen de westmuur van de kapel, in de hoek welke deze maakte met de noordge-

vel van de hallenkerk; de plaats van de doorgang naar de kerk wordt aangeduid door het noemen van graf 104 van de Noorderzijbeuk, het tweede graf van de hoek.

Deze oudere latrine moet dus bij de bouw van de Hamburgerkapel in 1495 zijn verdwenen en vervangen door een nieuw exemplaar tegen de noordgevel der Binnenlandvaarderskapel.

Onduidelijk blijft het wanneer ook die tweede werd gesloopt. Een mogelijke datum wordt aangeduid door de bouw van een timmerloods tegen de noordzijde van de kerk omstreeks 1590, welke van de hoek der Hamburgerkapel doorliep tot het Noorderportaal en het voormalige kerkhof in beslag nam, dat overigens al geruime tijd als opslagterrein voor bouwmaterialen had gediend.

Een andere suggestie voor een datum is de Alteratie (1578), toen de priesters uit de Oude Kerk verdwenen.

Volkomen zeker is het echter, dat de latrine in 1736 niet meer bestond, omdat bekend is dat er toen doodsbeenderen in de timmerloods zijn opgeslagen, en dat het vervoer hiervan binnendoor heeft plaatsgevonden (Onderzoekingsrapport nr. 2, IPP).

De in 1914 dichtgemetselde deur heeft qua omvang vermoedelijk meer te maken met de timmerloods dan met de latrine.

Een plattegrond van de loods vindt men op tekening no. 2, de copie door Jan van Maurik in 1834 vervaardigd naar een plattegrond van de kerk door Justus Vingboons.

Enkele afbeeldingen van de timmerloods zullen worden opgenomen in de beschrijving van de Weitkoperskapel.

De fundering van de loods werd bij de opgraving van 1955 eveneens teruggevonden, en bestond uit steenswerk, met kalk gevoegd, steenformaat 22 x $10\frac{1}{2}$ x $4\frac{1}{2}$ cm, gelegd over een kesp op palen.

De loods werd ten behoeve van de restauratiewerkzaamheden aan de fundering der Hamburgerkapel omstreeks 1914 afgebroken.

Resumerend kan men voor de Binnenlandvaarderskapel en haar aanbouwen het volgende schema van bouwperioden opstellen:

Periode I 1471 - 1482 (vermoedelijk kort na 1473)
Twee kleine kapellen, gescheiden ruimten elk onder eigen kap.
Latrine tegen westgevel.

Periode II 1495 - 1509
Fundering Hamburgerkapel begonnen (1495), latrine afgebroken en herbouw tegen noordgevel.
Scheidingsmuren tussen de kleine kapellen onderling en tussen de aldus gevormde grote kapel en Noorderzijbeuk gesloopt.
Een trekbalkjuk van de Noorderzijbeuk vervalt (bovendien nóg een tegenover de Hamburgerkapel).
Kapconstructie tegelijk opgezet met die der Hamburgerkapel (spanten III en IIII).

Periode III 1556 - 1590
Tweede latrine gesloopt.
Timmerloods aangebouwd.

Periode IV 1914
Timmerloods gesloopt.
Doorgang naar kapel dichtgemetseld.

RESTAURATIE OUDE KERK TE AMSTERDAM
BINNENLANDVAARDERSKAPEL

C. BESCHRIJVING VAN DE RESTAURATIE

C. RESTAURATIEPLAN

(omvattend een beschrijving van de toestand voor de restauratie)

Na de sluiting van het kerkgebouw op last van Burgemeester en Wethouders - 15 juni 1951 - begon het onderzoek naar de constructieve gebreken in de Binnenlandvaarderskapel op 26 januari 1952.

In het vak 31-67 bleek boven kolom 31 een spant (op "Z.O." het zuidoostelijke spant?) te moeten worden gestut. Hier werd de kapvoet vanaf een steiger in de kerk benaderd door de onderste gewelfdelen weg te nemen. Er kwam een grenen plankje te voorschijn, waarop staat:

Pieter, Star
en
Maria, Huijser
Anno 1843, 16 July
eergedachnis

Wie hierbij denkt aan een romance op de zolders van de Oude Kerk moge zich ook herinneren, dat "Maria" wel als voornaam voor mannen werd gebruikt. Gegeven enkele andere plankjes met dezelfde namen, gevonden bij het onderzoek van de kapvoet der Hamburgerkapel, hebben we hier te maken met twee timmerlieden, die in 1843 reparaties uitvoerden aan de gewelven, en de schilders moesten voorblijven die in 1843 en 1844 de in 1755 blauwgroen geschilderde gewelven van de kerk met een lichtgrijze olieverflaag bedekten.

Na het onderzoek werden de gewelfdelen weer bevestigd en de steiger afgebroken. Het stutwerk en de overige voorzieningen waren reeds op 1 februari gereed.

Van 5 mei t/m 10 augustus 1955 vonden er opgravingen plaats op het terrein, gelegen ten noorden van de drie noordelijke kapellen. Aangezien de opgravingswerkzaamheden weinig belang hebben voor de toestand waarin het gebouw thans verkeert, worden in het navolgende niet de gedetailleerde dagrapporten van het IPP - aanwezig op het restauratiebureau - gevolgd, maar de vermeldingen in het opzichtersdagboek door de heer H. Janse. Een nauwkeurige opgave van de opgravingsresultaten vindt men op blz. 19 en op tekening no. 4. Deze gegevens zijn grotendeels verwerkt in het hoofdstuk Bouwperioden.

Het veldwerk begon op 16 mei met een ontgraving van steunbeer 74, waarbij enkele uit de kerk afkomstige stukken grafzerk en beenderen werden gevonden, waarvan veel hinder werd ondervonden, evenals na enige tijd van het grondwater.

Uitkomende gave beenderen werden afgevoerd naar het Laboratorium aan de Mauritskade, om te worden onderzocht door de afdeling Anthropo-biologie van de Gemeente Universiteit onder leiding van prof. De Froe.

De fundering van steunbeer 74 werd opgemeten, en ook van de paalfundering kon men een goede indruk krijgen (foto no. 22). Hierna werd de put weer dichtgeworpen met duinzand, terwijl de uitgegraven vuile grond werd afgevoerd.

Een nieuwe put werd gegraven tussen steunbeer 74 en het traptorentje van het Noorderportaal, waarbij de funderingen van een tweede steunbeer en een latrine werden gevonden (nadere gegevens op blz. 20 en 21).

Beide bouwresten werden gesloopt teneinde inzicht in de paalfundering te krijgen. Door de fa. De Waal werd getracht een paal te trekken van de steunbeerfundering, maar dit mislukte omdat de paal brak.
De palen waren van naaldhout met een ongelijkmatige structuur. Hierna werden de putten gevuld met duinzand, de uit de funderingen afkomstige steen opgetast om bij de restauratie van het gebouw te worden gebruikt, en het terrein opgeruimd.

Inmiddels werd het graven wat noordelijker op het terrein en ook aan de fundering van het Noorderportaal voortgezet.

De Binnenlandvaarderskapel was in de voorafgaande maanden reeds leeggeruimd, en op 18 augustus 1955 begon men met het afbikken van de noordelijke muur, waarbij tevens de in 1914 dichtgemetselde doorgang weer werd opengebroken en tijdelijk met houten deuren afgesloten.

De zerken in de kapel en in de Noorderzijbeuk werden opgenomen.

Inmiddels vond het afbikken der kapelmuren en van de muurzuilen 30 en 31, voorzover bereikbaar zonder steiger, voortgang. Los metselwerk en gaten in hoek 66 werden ingeboet.

Na het bouwen van een steiger kon het gehele muurstuk 30-66 van pleisterwerk worden ontdaan, waarbij men de bouwnaad tussen deze muur en de steunbeer van de hallenkerk terugvond (foto no. 2).
Eenzelfde situatie trof men aan nabij muurzuil 31, met dit verschil, dat de steunbeer hier reeds voor de restauratie zichtbaar was door een voorsprong van $\pm$ 15 cm voor muurstuk 31-67.

In verband met herstellingen aan het westelijke blindraam werden profielstenen voor de montants gehakt, welke in januari 1956 werden verwerkt.

Van het kapiteel van kolom 30 werden vele kalklagen door de beeldhouwer verwijderd, waarna de consoles van de houten beeldjes en daarna de beeldjes zelf onderhanden werden genomen. Dit laatste werd blijkbaar gedaan tot op de laatste olieverflaag, want het opzichtersdagboek vermeldt, dat in oktober 1958 de beeldjes werden schoongemaakt door de restaurateur Smoorenburg.

Ook de gehele zandstenen muurzuil werd schoongemaakt. De moeilijk te verwijderen black-varnish op de basementen van de muurzuilen 30 en 31 werd in mei en juni aangepakt.

Vergaan metselwerk nabij de trekbalkstoelen werd door bijpassende steen vervangen. De pilasters onder de houten beelden werden geheel opnieuw gemetseld.

In maart 1956 begon men met inboetwerk van de zandstenen steunbeer 74 en de noordgevel van de kapel onder de waterlijst. Het voegwerk werd uitgevoerd in de aangetroffen originele versie met dubbele dagstreep (foto no. 23).

Op 19 maart begon men de verf te verwijderen van trekbalk, muurgordingen en gewelfvelden van de kapel.

Aan het balkeind 30-3 werden nabij punt 30 reparaties uitgevoerd. De balkeinden rond punt 30 werden in de was gezet.

Op 1 mei 1956 werd begonnen met het afpleisteren der kapel, nadat reeds op 22 maart een monster pleisterwerk was opgezet.

Het buitenwerk was inmiddels gevorderd tot de onderdorpelaanzetten, welke op het werk werden gehakt uit de Franse kalksteen Faverolles.

Het kapiteel onder het basement van de middenmontant werd uitgenomen en door de beeldhouwer als model gebruikt voor het ontwerp van een nieuw exemplaar.

Ondertussen werd ook steenhouwwerk uitgevoerd voor de topgevelafdekking van Hamburger- en Binnenlandvaarderskapel, evenals paramentwerk voor de noordgevels.

Uit kolom 31 werd later bakstenen inboetwerk vervangen door de Franse kalksteen Vaurion. Op deze plaats bevond zich voor 1578 een in de muurzuil opgenomen beeld van St. Jacob (foto no. 8; zie blz. 6, derde stuk).

Na september 1956 lag het werk aan deze kapel ongeveer $2\frac{1}{2}$ maand stil tengevolge van werkzaamheden aan de overige noordelijke kapellen.

Op 14 december begonnen werkzaamheden aan de fundering der kapel. Aan weerszijden van de scheidingsmuren met de andere kapellen en de noordgevel werden 13 meter lange gewapend-beton palen - systeem De Waal - geheid (vergelijk Beschrijving Hamburgerkapel, blz. 47).

In de Binnenlandvaarderskapel werden bij het muurstuk 30-66 drie palen gepulst, namelijk de nummers 2, 4 en 6, met een max. draagvermogen van respectievelijk 20, 30 en 35 ton.

Bij het muurstuk 66-67 pulste men de palenparen 6-15 (35 en 20 ton), 17-16 (25 en 25 ton), 19-18 (25 en 25 ton), 21-20 (20 en 35 ton), terwijl bij het muurstuk 67-31 de palen 13, 11, 9 en 7 werden geheid met een max. draagvermogen van respectievelijk 20, 25, 30 en 20 ton, in de Weitkoperskapel corresponderend met de palen 14, 12, 10 en 8.

Over deze palen werden betonsloven gestort. Hierop, maar juist onder het niveau van de zerkenvloer, kwamen weer in de muur ingehakte langsbalken te rusten, waarboven tenslotte het metselwerk werd aangestroomd. Dit werk duurde tot begin april 1957.

Behoudens enig metsel- en steenhouwerswerk, werd het werk in de kapel tot januari '58 gestaakt, omdat het accent van de restauratie meer was komen te liggen op Noorderportaal en St. Joriskapel.

Het jaar 1958 begint dan met steenhouwerswerk aan de hogels van de topgevelafdekking, naar een ontwerp van de architecten.

Enkele jaren na het gereedkomen van deze afdekking werd een originele hogel gevonden in het metselwerk van de Mariakapel.

Bij het ontwerp bepaalden resten op de zuidelijke topgevels de afstanden van de hogels en de profilering van de tussenstukken.

Op 19 juni 1958 begon men met het bouwen van een steiger in de kapel, enerzijds om het pleisterwerk te kunnen afmaken, en bovendien om de gewelven van latere olieverflagen te ontdoen.

Dit werk geschiedde onder leiding van de restaurateur F. Smoorenburg, en duurde tot 6 oktober.

De zoldervloer en de gewelfbeschieting boven de Noorderzijbeuk werden op 29 september '58 geimpregneerd door de fa. Degens: het gewelfhout provisorisch met Hydrasil 616, terwijl de kapconstructie werd behandeld met Hydrophen Spezial.

Inmiddels was ook het metselwerk buiten hervat. Van steunbeer 75 werden losse voegen uitgehakt en hier en daar stukken Gobertanger ingeboet. De steunbeerafdekking werd gesteld en aangewerkt.

Er werd steiger geplaatst voor de gevel van de kapel, teneinde de topgevel te kunnen afwerken. De verweerde afdeklijst van Ledesteen werd verwijderd en de nieuwe lijst, gehakt uit Faverolles, aangebracht. Kruisbloem, hogels en de afdekstukken tussen de hogels werden opgesteld en afgevoegd.

Ondertussen werd de gevel verder afgevoegd. Ook ging men voort met steenhouwwerk voor de raamdorpel en het voorvlak van steunbeer 74.

De uitvoerder maakte op een houten schot een uitslag op ware grootte van de raamtracering (foto no. 27). Naar de uitslag werden zinken mallen gesneden, zoals men op het linker deel van de foto kan zien, waar de mallen op het schot zijn gelegd. Met deze mallen en de doorsnedemal schrijft de steenhouwer het betreffende montantgedeelte op het blok af.

Het ontwerp van de raamtracering was gebaseerd op de gravure van Claes Jansz. Visscher, die, de kerk vanuit het zuiden afbeeldend, de tracering van de Huiszittenkapel vrij nauwkeurig weergaf. Gegeven de gebruikelijke symmetrie bij de traceringontwerpen ten opzichte van de lengte-as van het kerkgebouw, kon de tracering van het raam van deze kapel als uitgangspunt dienen.
De interpretatie van dit gegeven kan men nagaan door vergelijking van de foto's 28 en 29.

Het uit het begin der 18de eeuw daterende raam met bakstenen vorktracering (foto no. 25) moest echter nog worden afgebroken, en de bakstenen onderdorpel uitgesloopt.

De zwaar verroeste ijzeren brugstaven werden zo diep mogelijk uitgehakt en afgebrand. Vervolgens maakte men een houten formeel om de bakstenen bogen tijdens de afbraak te stempelen.

Daarna kon men beginnen met het stellen en aanwerken van de waterlijsten buiten en binnen, welke deel uitmaken van de onderdorpel van het raam. Bij deze gelegenheid kwam een secundair verwerkt stuk waterlijst voor de dag, dat aan de ingemetselde zijde een profiel bezat dat deed vermoeden, dat dit blok eens tot de waterlijst van de hallenkerk heeft behoord (vgl. blz. 30).

De oorspronkelijke versnijdingslijst binnen bleef grotendeels behouden en men kon volstaan met het vervangen van enkele beschadigde stukken, en met het opnieuw scharreren van de oude blokken.

Onder de raamdorpel en boven de opening in de westelijke helft van de noordgevel werd een versterkingsboog gemetseld, om deze doorgang naar het opslagterrein zo lang mogelijk te kunnen blijven gebruiken.

In de week van 16 tot 21 februari 1959 begon men met het stellen van de raamdorpel en in de daarop volgende week werden de kantmontants aangevoerd en in de loop van de maand maart gesteld. Deze montants waren gehakt in de steenhouwerswerkplaats van de aannemer. De tussenstijltjes werden op het werk gehakt.

Toen deze gereed waren, ondervond het restauratiewerk enige tegenslag omdat wegens de bestedingsbeperking welke doorwerkte in de subsidiëring der restauratie, twee steenhouwers moesten worden ontslagen. Het metselwerk van de montants kwam gereed op 20 maart.

De tracering werd gesteld in de eerste week van juli, waarna glas-in-loodpanelen door de fa. Bogtman te Haarlem werden bevestigd en later door een metselaar afgevoegd. Voor het glas was gekozen het Franse glas Cordelé in de tinten D en F, dus blank en lichtgroen getint.

Aan de binnenzijde werd thans de noordmuur geheel afgepleisterd; voor de speciesamenstelling werd een verhouding gekozen van drie volumedelen zilverzand op één deel schelpkalkbloem. Tenslotte werd langs de strijkgraat een aftimmeringslat - aansluitend op de muur - bevestigd.

De eerder genoemde doorgang in de noordgevel werd eerst in september 1960 niet meer noodzakelijk geacht, zodat er paramentblokjes moesten worden gehakt om de opening te dichten, welk werk in november geschiedde.

Aan de noordmuur van de kapelzolder verrichtte men reeds in maart '59 inboet- en voegwerk.

In de zakgoot tussen Binnenlandvaarders- en Weitkoperskapel werd een nieuwe loden goot gelegd, nadat de halve gootbodem vernieuwd was. Loden vergaarbak en afvoerpijpen werden bevestigd en uitgevoerd als bij de Hamburgerkapel; dit werk kwam gereed in februari 1960.
De killen met de Noorderzijbeuk werden van oud lood gemaakt, dat ter plaatse reeds eerder was gebruikt. Het voetlood aansluitend langs de dakvlakken op de goot werd geheel vernieuwd.

In het navolgende worden de notities van de heer Postma in het opzichtersdagboek no. 4 gevolgd, voor een zeer nauwkeurig verslag der opgravingswerkzaamheden zie men de protocolboeken I en II van het IPP, campagne 1960.

Sinds januari 1960 werden in de Noorderzijbeuk door het Instituut voor Prae- en Protohistorie opgravingen verricht met de bedoeling enig licht te brengen in de oudste geschiedenis van het kerkgebouw. Het gaat hier om de eerste bakstenen kerk van Amsterdam, welke mogelijkerwijs een houten voorganger gehad kan hebben.

In mei 1960 waren deze opgravingen gevorderd tot tegenover kolom 4. Het resultaat vindt men globaal omschreven in de Beschrijving van de Hamburgerkapel, op blz. 49.

Begin juni werden in het stuk tussen de kolommen 4 en 7 de zerken weggenomen, en in de loop van de maand juli werden nog enkele traveeën van de stenen dorpskerk gevonden.

De steunberen bleken op plm. 30 tot 40 cm noordelijk van de verbindende muur te zijn afgescheurd en naar het noorden uitgeweken. Om nadere gegevens omtrent de paalfundering te verkrijgen werd de oude kerkmuur plaatselijk doorgebroken, wat geschiedde ter hoogte van de travee tussen de kolommen 5 en 6.

Deze kerkmuur bleek een fundering te hebben van paaltjes met een diameter variërend van 10 tot 15 cm. Hierop zijn soortgelijke palen gelegd in de langsrichting van de muur. Hier overheen nogmaals palen

in dwarsrichting, en daarop eiken delen in langsrichting gelegd, $4\frac{1}{2}$ cm dik en 40 cm breed. Hierop werd gemetseld. De breedte van de fundering bedroeg 1,60 m. De fundering van de steunberen bleek eenzelfde samenstelling te bezitten.

Na uitvoerige opmetingen door het IPP werd deze put met schoon zand gedicht en medio augustus werden de zerken herlegd.

A. van Rooijen
21 december 1967

30886/07

30886/1017